

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Djurovič

KONSTITUIRANJE POLITIČNEGA SISTEMA ČRNE GORE

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Djurovič

Mentor: doc. dr. Vladimir Prebilič

Somentor:izr. prof. dr Andrej Lukšič

KONSTITUIRANJE POLITIČNEGA SISTEMA ČRNE GORE

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

Iz srca se zahvaljujem mentorju doc. dr. Vladimirju Prebiliču, prijateljem in še posebej moji ljubi družini, ki me je spodbujala skozi vsa leta študija.

KONSTITUIRANJE POLITIČNEGA SISTEMA ČRNE GORE

Diplomsko delo je namenjeno analizi procesa nastanka nove samostojne države – Črne gore. Poleg predstavitve osnovnih značilnosti modernih parlamentarnih demokracij je glavna dela namenjena prikazu črnogorske zgodovine, ki je izredno zanimiva. Vse od časov turške dominacije nad Balkanom si je Črna gora prizadevala za samostojnost in suverenost. Z Berlinskim kongresom je ta cilj tudi dosegla. Štiridesetletno obdobje samostojnosti do prisilne združitve s Srbijo je osrednja tema diplomskega dela. Črna gora je ena redkih držav, ki si je morala dvakrat izboriti svojo samostojnost. Zanimivo je, da je kot edina republika, ki je nekoč svojo lastno državnost že imela, najdlje vztrajala v skupnosti s Srbijo. Črna gora ni doživela klasičnega evropskega prehoda od absolutne monarhije do parlamentarne demokracije, saj je njena prisilna združitev s Srbijo ta proces prekinila. Politični sistem nove države Črne gore temelji na neki tradiciji vzpostavljeni v letih »prve« črnogorske samostojnosti. Pravno-formalni kontekst tega novega političnega sistema pravkar nastale države pa je drugi osrednji motiv teksta. Samostojnost in nov demokratičen politični sistem črnogorskemu narodu omogočata nov začetek in boljšo prihodnost kot jo je ponujala zveza s Srbijo.

Ključne besede: Črna gora, politični sistem, parlamentarna demokracija, neodvisnost.

THE CONSTITUTING OF THE POLITICAL SYSTEM OF MONTENEGRO

This paper focuses on the analysis of the »creation« of a new independent nation state – Montenegro. Aside from presenting the basic characteristics of modern parliamentary democracies, the main body of the text is dedicated to the history of Montenegro. From the times of Turkish dominance in the Balkans Montenegro pushed for independence. The Congress of Berlin saw the realisation of those goals. Four decades of independence before the forced unification with Serbia represent the main topic of the text. Montenegro is one of the countries that had to fight twice for its independence. Montenegro remained in the union with Serbia longer than any other republic did. Montenegro never experienced the classic European transition from an absolutist into a fully fledged parliamentary democracy. But regardless of that fact the political system of the new Montenegro is based on the tradition of the »first« Montenegrin independence. The legal context of this new political system of a newly formed state represents the second main topic of this text. Independence and a new democratic political system enable the Montenegrin people a new beginning and a better future.

Key words: Montenegro, political system, parliamentary democracy, independence.

KAZALO

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC	6
1. UVOD	7
2. METODOLOŠKI OKVIR	8
2.1 Uporabljene metode	8
2.2 Struktura diplomskega dela	8
2.3 Raziskovalno vprašanje in hipotezi	9
3. TEORETSKI OKVIR IN OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	10
3.1 Demokracija.....	10
3.2 Moderna (sodobna) demokracija	12
3.3 Parlamentarna demokracija	14
3.3.1 Zgodovina parlamentarizma	15
3.3.2 Evropski parlament po drugi svetovni vojni.....	21
3.3.3 Postkomunistični parlamentarizem.....	22
4. ČRNA GORA	23
4.1 Črna gora pred Berlinskim kongresom.....	24
4.2 Berlinski kongres	32
4.3 Ustavnost in parlamentarizem v Črni gori	35
4.4 Razglasitev kraljevine	37
4.5 Nacionalna politika Črne gore	37
4.6 Črna gora v prvi svetovni vojni.....	40
4.7 Združitev Črne gore in Srbije ter vstop v Kraljevino SHS	42
4.8 Podgoriška skupščina in konec črnogorske države	45
4.9 Odpor proti združitvi.....	47
5. ČRNA GORA OD 1945 DO 2006	49
6. ČRNA GORA DANES	55
6.1 Ustava republike Črne gore.....	57
7. ZAKLJUČEK	66
8. VIRI IN LITERATURA	73

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

BDP – bruto domači proizvod

BIH – Bosna in Hercegovina

DČ – države članice

DPS – Demokratska stranka socialistov (*Demokratska partija socialistov*)

EU – Evropska unija

KP – komunistična partija

KPJ – Komunistična partija Jugoslavije

Kraljevina SHS – Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

NATO – Organizacija severnoatlantske pogodbe (*North Atlantic Treaty Organization*)

SČG – Srbija in Črna gora

SDP – Socialdemokratska stranka (*Socialdemokratska partija Crne Gore*)

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

ZDA – Združene države Amerike

ZK – zveza komunistov

ZKJ – Zveza komunistov Jugoslavije

ZRJ – Zvezna republika Jugoslavija

1. UVOD

V svojem diplomskem delu bom obravnavala zgodovinski proces nastanka samostojne države Črne gore. Črna gora je novonastala država s področja Zahodnega Balkana oziroma zadnja republika nekdanje Jugoslavije, ki je stopila na samostojno pot. Krvavi razpad nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) je zaznamoval konec nekega obdobja v našem ožjem geografsko-političnem prostoru. Črna gora je bila edina izmed nekdanjih republik SFRJ, ki se ni takoj v začetku 90-ih let prejšnjega stoletja odločila za samostojno pot. Danes njena samostojnost ponazarja dokončen razpad nekdanje skupne države, obenem pa pomeni pojav novega akterja v naše neposredni bližini, zato se mi zdi tema dovolj aktualna, da ji posvetim svoje diplomsko delo.

Črna gora ni zanimiva zgolj zaradi svoje »mladosti«. Zahodni Balkan je kot regija izjemno pomemben za Slovenijo. Pomemben dejavnik pri tem je vsekakor naša skupna zgodovina, ki izhaja iz nekdanje SFRJ. Po drugi strani nam Zahodni Balkan ponuja veliko možnosti in izzivov. Stabilnost te regije je ključnega pomena za Slovenijo zaradi neposredne bližine, po drugi strani pa tudi za celotno Evropsko unijo (EU), saj predstavlja zadnje krizno žarišče v osrčju Evrope. Slovenija kot članica Severnoatlantskega zavezništva (*North Atlantic Treaty Organization* – NATO) in predvsem kot predsedujoča država članica (DČ) EU, ki izhaja iz istega okolja, ima na tem področju priložnost, da prikaže dodano vrednost, ki jo kot članica prinaša Uniji, saj ta že od začetka balkanske krize neuspešno išče rešitve, ki bi temu območju prinesle trajnostno stabilnost in mir.

Prepričana sem, da diplomsko delo predstavlja zanimivo in dobro analizo procesa, ki se odvija neposredno pred našimi očmi. Vsekakor je teoretsko zanimiva izkušnja, hkrati pa ima zaradi specifičnega položaja in interesov Slovenije ta proces tudi realne in občutne posledice za našo državo.

2. METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Uporabljene metode

Z analizo primarnih virov bom preučila demokratičnost politične ureditve novonastale neodvisne Črne gore. Analiza bo osredotočena predvsem na delovanje in pristojnosti parlamenta ter vzvodov njegovega vpliva na delovanje izvršne veje oblasti. Parlament (oziroma, v primeru Črne gore, Skupščino) sem izbrala, ker je to telo, v katerem sedijo neposredno izvoljeni predstavniki ljudstva, ki na pomembnih političnih temah in odločitvah izvajajo nadzor ljudstva nad izvršno vejo oblasti, ki ni neposredno izvoljena. S tem se ohranja temeljno načelo demokracije, prisotno še iz antičnih časov, da je oblast v neki družbi dejansko v rokah ljudstva oziroma v rokah njenih predstavnikov. Sodelovanje parlamentov in njihovih teles z vladami ponazarja demokratičnost izbranih političnih sistemov. Z analizo primarnih virov bom torej preučevala nastavke za sodelovanje med izvršno in zakonodajno oblastjo v Črni gori.

Sekundarni viri bodo predstavljali teoretsko ogrodje naloge. Za razumevanje institucionaliziranih odnosov med posameznimi vejami oblasti je vsekakor pomembno predhodno razumevanje teoretskih konceptov. Pomemben segment naloge bodo predstavljali tudi intervjuji oziroma ankete opravljene s predstavniki zakonodajne in izvršne veje v Črni gori.

Opisana metodologija zagotavlja, da bo naloga vsebovala teoretski, pravni in praktični vidik sodelovanja izvršne in zakonodajne oblasti z namenom, da ugotovimo, ali Črna gora kot nova članica mednarodne skupnosti in potencialna kandidatka za vstop v evro-atlantske povezave izpolnjuje najbolj temeljni pogoj članstva – demokratičnost političnega sistema.

2.2 Struktura diplomskega dela

Diplomsko delo je razdeljeno na osem poglavij. Uvod je posvečen predstavitvi širšega konteksta situacije na Zahodnem Balkanu s poudarkom na položaju Črne gore. V uvodnem poglavju predstavim demokratični politični sistem, njegove izvore, zgodovinski razvoj in

današnje oblike demokratičnih sistemov. Drugo poglavje vsebuje teoretski okvir in utemeljitev temeljnih pojmov. Tretje poglavje je namenjeno zgodovinskemu pregledu razvoja parlamentarne demokracije, v četrtem poglavju pa je podan zgodovinski pregled razvoja Črne gore, njene državnosti in političnega sistema. V petem poglavju je podana kratka predstavitev situacije v Črni gori od leta 1945 do leta 2006. To poglavje predstavlja Črno goro v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, Zvezni republiki Jugoslaviji (ZRJ) in v državi Srbiji in Črni gori (SČG). Šesto poglavje predstavlja današnji politični sistem samostojne Črne gore, v sedmem poglavju pa navajam vire in literaturo, ki sem jih uporabila pri izdelavi diplomskega dela.

2.3 Raziskovalno vprašanje in hipotezi

V nalogi bomo preučevali zgodovinski razvoj črnogorske državnosti in demokratičnost njenega političnega sistema v novonastali samostojni državi. Glede na to, da je demokratičnost političnega sistema temeljni pogoj za vključevanje v mednarodne integracije, je preučevanje tega segmenta smiselno, saj vstop v te povezave predstavlja glavni interes Črne gore v obdobju, ko se politični sistem v tej državi pravzaprav šele oblikuje. V diplomskem delu nas bo zanimalo, ali črnogorski politični sistem ustreza temeljnim normam parlamentarne demokracije.

V diplomskem delu sem si zastavila naslednji hipotezi:

H₁: Skozi zgodovino je Črna gora kazala izrazito težnjo k lastni državnosti.

H₂: Črna gora je uspela na institucionalni ravni vzpostaviti moderen politični sistem, ki izpolnjuje standarde sodobne parlamentarne demokracije.

3. TEORETSKI OKVIR IN OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

3.1 Demokracija

Živimo v obdobju, v katerem se je v večini držav sveta utrdila demokratična oblika državne ureditve. Privlačnost demokratičnega sistema izhaja iz dejstva, da državljani vodijo in upravljajo svojo lastno družbo. »Demokratia«, izvorno grška beseda, dobesedno pomeni vladanje (*kratein*) ljudstva (*demos*), kar predstavlja najbolj osnovno in najpogosteje uporabljeno definicijo demokracije. Demokracija se je razvila v antičnih Atenah. Šlo je za neposredno demokracijo vseh državljanov, ki so bili enakovredni in kot taki enako primerni za javne službe in dolžnosti (Sruk 1995: 58). Held (Held 1989: 13) meni, da je posledica demokracije obstoj politične enakosti med ljudmi.

Vsem klasičnim opredelitvam demokracije je skupno to, da poudarjajo vlogo legitimnosti, ki ji jo podeljujejo državljani. »Demokracija je oblast iz ljudstva, oblast ljudstva in oblast za ljudstvo: izvira iz ljudstva, pripada ljudstvu in jo je treba uporabljati za ljudstvo. Moč vladajočih izvira torej iz ljudskega pooblastila« (Della Porta 2003: 34).

Abraham Lincoln prav tako definira demokracijo kot oblast za ljudstvo, kar pomeni oblast v skladu s preferencami ljudstva. Idealna demokratična oblast bi potemtakem bila tista, katera bi ves čas delovala v popolnem soglasju s preferencami vseh državljanov. Takšna popolna odzivnost oblasti sicer nikoli ni obstajala, nam pa lahko služi kot ideal, h kateremu naj bi težili (Lijphart 1984: 1).

Dahl (Dahl v Tomšič 2002: 21) sodobne demokracije imenuje za poliarhične politične sisteme. Oblast v teh sistemih je relativno visoko odzivna, kar pomeni, da so želje večine državljanov v relativnem soglasju z oblastjo. Poliarhija je po Dahlovem mnenju tisti tip demokracije, ki dejansko obstaja za razliko od idealnega tipa demokracije, ki ga v modernem svetu ni mogoče zaslediti. Poliarhijo Dahl razume kot mnogovladje razpršenih družbenih oblasti, katerih legitimiteta še vedno izhaja iz državljanov kot v idealni demokraciji. Kot je

razvidno iz kriterijev¹, je Dahlova poliarhija v določenih točkah prišla najbližje idealu vladavine ljudstva, kot ga razumejo pripadniki različnih teoretskih konceptov.

Skozi 2500 let razvoja človeštva se temeljni princip demokracije ni spremenil, spreminjajo se samo izvedbene značilnosti, ki so izrazito praktične narave. Ideja enakovrednosti in enakopravnosti državljanov ter njihovo vključevanje v politično upravljanje družbe še danes ostaja zvesta tradiciji antične Grčije.

Med grškimi demokracijami je bila demokracija, ki se je razvila v petem in četrtem stoletju pr.n.št. v mestni državi oziroma polislu Atene, najpomembnejša in je imela izredno velik vpliv na politično filozofijo. Politični ideali atenske demokracije, kot so enakost med državljani, svoboda, spoštovanje zakonitosti in pravice, so ves čas oblikovali politično mišljenje na Zahodu (Held 1989: 25). Razširjena je težnja, da gledamo na atensko² demokracijo kot na zibelko vseh modernih demokracij. Zanimivo pa je, da niti Platon, ki je bil vse bolj prepričan, da mora biti politični nadzor v rokah manjšine, niti Aristotel, ki sta oba živela v atenski demokraciji, nista videla v njej najboljše izmed vseh oblik vladavin. Platon je demokracijo definiral kot »obliko družbe, ki vsem možem, enakim kakor neenakim, priznava enake pravice in zagotavlja, da lahko vsakdo dela, kar hoče« (Held 1989: 38). Pomembna lastnost antične demokracije je njena ekskluzivnost. Državljanje, ki so sodelovali pri »političnih obredih« in so sestavljali strukturo *demos*, so predstavljali le atenski moški, stari nad 20 let. Ženske, imigranti in sužnji niso imeli nobenih političnih pravic. S tega vidika je politika antičnih Aten izhajala iz zelo nedemokratskega temelja (Held 1989: 3). Za atensko demokracijo je bistvena neposredna participacija državljanov pri zakonodajnih in sodnih

¹ 7 glavnih institucionalnih značilnosti poliarhije:

- izvoljenost funkcionarjev,
- svobodne in poštene volitve,
- inkluzivna volilna pravica,
- pravica kandidirati za politične funkcije,
- svoboda izražanja,
- alternativne informacije,
- avtonomija asociacij (Dahl v Tomšič 2002: 21).

² Atenska oblast je bila kompleksno organizirana. V njenem osrčju je bilo ključno suvereno telo – skupščina ali *eklezija*, v kateri so imeli vsi državljani pravico sodelovati. To telo predstavlja neke vrste »prednika« modernega parlamenta. Skupščina je imela več kot štirideset sej na leto; njen kvorum pa je bil 6000 državljanov. Državljanje so v skupščini razpravljali in odločali o vseh glavnih vprašanjih ter o političnih obveznostih atenske države. Pri odločanju so zmeraj poskušali doseči soglasje (*homonoia*). Kadar pa soglasja ni bilo mogoče doseči, so formalno glasovali po večinskem načelu (Held, 1989: 3–32). Skupščina je bila v resnici nadzorno telo, kar je bilo najbolj razvidno iz postopka, ki se je imenoval *eisangelia* in je pomenil ovadbo pod obtožbo izdaje ali zarote proti državi. Izvršilno oblast je predstavljal Svet petstotih ali *bule*, ki je predhodnik današnjih vlad v parlamentarnih sistemih. Svet sam ni odločal o politiki, je pa dejansko sam upravljal državo in izvajal politične odločitve zbora. Svet je sestavljalo 500 članov, starih nad trideset let, po petdeset iz vsake od desetih fil, od katerih je bila vsaka sestavljena iz dela mesta (Aten), dela obalnega območja in dela dežele v notranjosti (Thorley 1998: 37–50).

zadevah, »zato je bila enakost v smislu sposobnosti za udeležbo in glasovanje pri ljudskem zborovanju in za izpolnitev uradniških dolžnosti omejena na razmeroma majhen del celotnega ljudstva« (Pitamic 1927: 74). Današnje demokratične družbe ne poznajo več takšnih delitev na prvorazredne in drugorazredne člane družbe, vendar je ta razlika v kontekstu našega dela nepomembna saj nas zanimajo odnosi med različnimi vejami oblasti in njihove funkcije. Po drugi strani pa zaradi praktičnih razlogov danes ni več mogoče zagotoviti popolne vključenosti vseh državljanov v neposredne procese odločanja, saj bi bilo to že zaradi velikega števila prebivalcev praktično neizvedljivo.

3.2 Moderna (sodobna) demokracija

V modernih demokratičnih sistemih zaradi izvedbenih razlogov in kompleksnosti odločitev ter politik, ki jih izvaja neka oblast v dani državi, seveda ne moremo več pričakovati neposrednega zastopanja vsakega posameznega državljanca oziroma državljanke v vladi. V sodobnih državah zaradi tega prevladuje posredna demokracija, pri kateri temeljne odločitve sprejemajo osebe, ki jih ljudstvo izvoli v ta namen. Posredna demokracija se torej vzpostavlja z volitvami, preko katerih ljudstvo uresničuje svojo suverenost. Izvoljeno predstavniško telo nato sprejema odločitve v imenu ljudstva, ki ga njegove odločitve vežejo. Tako demokracijo imenujemo predstavniška demokracija, kjer njene nosilce izbere ljudstvo z volitvami in so podvrženi ljudski kontroli na vsakih volitvah (Grad 2000: 25). Danes v praksi prevladuje posredna oblika demokracije (preko volitev), vendar se občasno vračamo tudi k neposredni obliki, predvsem preko najpomembnejše oblike, tj. instituta referendumu. Sicer pa je neposredna demokracija v praksi dokaj redka, v največji meri je prisotna predvsem v Švici.

Obstajajo različni sistemi organizacije državne oblasti, katere ločimo predvsem na podlagi razmerij med temeljnimi državnimi organi, ki zastopajo zakonodajno, izvršno in sodno oblast. Na tej osnovi ločimo tri temeljne oblike državne oblasti: predsedniški, parlamentarni in skupščinski sistem. Predsedniškemu in parlamentarnemu sistemu je skupno načelo delitve oblasti, s tem da je pri prvem to načelo izvedeno dosti bolj dosledno kot pri slednjem. Za skupščinski sistem pa je značilno načelo enotnosti oblasti (Grad 2000: 26).

Delitev oblasti na različne veje ima en glavni cilj, in sicer ohranjanje svobode in svoboščin članov družbe. Nesprejemljivo bi bilo, da bi institucije, ki izvajajo oziroma implementirajo

zakone te zakone tudi sprejemale. Ta dva vira moči v družbi morata biti jasno ločena. Podoben primer poznamo tudi iz prava, kjer tisti, ki toži, ne sme biti tisti, ki sodi. Delitev oblasti je v praksi prvič zaživela z ustavo Združenih držav Amerike (ZDA). Zakonodajna, izvršna in sodna veja oblasti morajo biti toliko narazen in toliko neodvisne ene od druge, kolikor vladavina prava to dopušča oziroma do največje možne mere, ki še omogoča ustrezno funkcioniranje političnega sistema. Montesquieu pravi, da bi se združevanje zakonodajne in izvršne oblasti v eni osebi ali enem telesu nujno zaključilo z izgubo svobode v družbi. Nadalje Montesquieu tudi piše, da bi združevanje zakonodajne in sodne oblasti ogrozilo življenje in svobodo članov družbe, ki bi bili odvisni od osebnih muh vsakega sodnika. Madison smisel delitve oblasti vidi v človeški naravi. Oblast v družbi po njegovem mnenju v najboljši meri odraža narava človeka. »Če bi bili ljudje angeli, oblast ne bi bila potrebna. Če bi ljudem vladali angeli, ne bi potrebovali niti notranjih niti zunanjih elementov nadzora nad vlado. Pri oblikovanju oblasti, ki jo bodo izvajali ljudje pa obstaja ena velika težava: najprej moramo omogočiti, da oblast nadzoruje ljudstvo, nato pa moramo zagotoviti, da oblast nadzira sama sebe. Odvisnost od ljudi je brez dvoma osnovni mehanizem nadzora nad vlado, vendar pa so zgodovinske izkušnje človeštvo naučile potrebe po dodatnih zagotovilih« (Madison v Hamilton 2003: 391).

Delitev oblasti v nekem političnem sistemu je popolnoma brezpredmetna, če tem vejam ne omogočimo, da se so se v nujnih primerih sposobne braniti ena pred drugo. Primere takšnih orodij za »samoobrambo« lahko najdemo v različnih političnih sistemih. V ZDA lahko Vrhovno sodišče razveljavi ali celo spremeni zakon, ki ga sta ga sprejela zakonodajna in izvršna oblast. V parlamentarnih demokracijah, ki nas v diplomskem delu posebej zanimajo, lahko parlament odstavi vlado. Ravno tako lahko vlada razpusti parlament. V klasičnih parlamentarnih demokracijah je vlada tista, ki ima moč zakonodajne iniciative. Vlada je tudi tista, ki zakonodajo izvaja, vendar kljub vsem virom in vsej moči, ki jo ima vlada na voljo, leta ne more sama sprejemati zakonodaje. Vidimo torej lahko, da delitev oblasti sama po sebi še ne zagotavlja obstoj demokratične družbe. Za ohranjanje te delitve oblasti so potrebni različni ukrepi, od katerih je verjetno eden najpomembnejših, da ima posamezna veja oblasti moč nad drugo in obratno. Tako že Madison (Madison v Hamilton 2003: 297–327) ugotavlja, da je zakonodajna funkcija parlamenta tista, ki predstavlja enega najosnovnejših predpogojev demokratične politične ureditve. V mojem delu nas bo najbolj zanimalo ali današnji črnogorski parlament poseduje vzvode in institucionalne pristojnosti, ki mu omogočajo

izvajanje nadzora nad črnogorsko vlado, kar je - poleg zakonodajne - glavna funkcija vsakega parlamenta.

3.3 Parlamentarna demokracija

Med vsemi demokratičnimi sistemi je najpogostejši sistem parlamentarne demokracije. Po pridobitvi neodvisnosti se je za tak sistem odločila tudi Črna gora. V nadaljevanju bom predstavila temeljne značilnosti parlamentarne demokracije. Ta teoretska podlaga bo kasneje služila kot merilo za iskanje odgovora na zastavljeno raziskovalno vprašanje in za oceno stopnje demokratičnosti političnega sistema in političnega procesa v Črni gori.

Parlamentarizem predstavlja različne oblike moderne demokratične vladavine, v kateri ima parlament osrednjo vlogo. Je sistem predstavniške vladavine, v kateri se suverenost ljudstva oziroma državljanov potrjuje na splošnih, večstrankarskih in svobodnih volitvah (Sruk 1995: 231). Grad poudarja značilno razmerje med parlamentom in vlado, kjer zakonodajna oblast z različnimi sredstvi vpliva na delovanje izvršilne oblasti. »Načelo delitve oblasti se v tem sistemu kaže predvsem v dualizmu zakonodajne in izvršilne oblasti« (Grad 2000: 53).

Parlamentarni sistem ima dolgo zgodovino v Evropi. Začetki parlamentarnega sistema segajo v Veliko Britanijo. V več stoletjih trajajočem boju med izvršno in zakonodajno vejo oblasti je na koncu prevladala slednja. Monarh, ki je nekoč posebej tako zakonodajno kot izvršno moč, je danes zgolj okrasna figura, britanski parlament pa je prvi prevzel tisto funkcijo, ki jo parlament mora imeti, da lahko govorimo o parlamentarni demokraciji – zakonodajno oblast. Druga pomembna prvina parlamentarne demokracije, ki jo je tudi prvi izpolnil britanski parlament, je obstoj legitimne podlage za delovanje te institucije, ki jo zagotavlja uvedba splošne volilne pravice. Temu vzoru so sledile tudi ostale države, predvsem evropske (Grad 2000: 54).

Za parlamentarni sistem je značilno, da je sodna veja oblasti popolnoma samostojna, medtem ko se zakonodajna in izvršna prepletata (izvršna oblast, torej vlada, je izvoljena in odgovarja parlamentu). Posebnost parlamentarnega sistema je dvojno razmerje med zakonodajno in izvršno oblastjo, kjer je zaradi legitimitete, ki jo parlamentu dajejo neposredne in splošne volitve, parlament tisti, ki ima vlogo nadzornega organa in varuha pravic ljudstva (Grad 2000: 53–55).

Razmerje med parlamentom in vlado je izjemno pomembno – vlada brez parlamenta ne more obstajati, ravno tako tudi ne parlament brez vlade. Glede na to, da je parlament zakonodajno telo, vlada brez njegove podpore ne more delovati. Vlada lahko samostojno ustvarja in oblikuje svoje politike, vendar pa jih je dolžna prepustiti v preverjanje parlamentu. Tudi po tem, ko parlament vladni predlog uzakoni, je vlada še vedno podvržena parlamentarnemu nadzoru skozi različne institute, od katerih je eden najbolj pomembnih nadzor delovnih teles parlamenta. Nadzor nad delovanjem izvršne oblasti v največji meri izvajajo parlamentarne komisije oziroma odbori, katerim morajo predstavniki vlade kontinuirano poročati, v času celega mandata. Parlamentarni odbori imajo moč zavrnitve zakonodajnih predlogov vlade, bodisi sami po sebi bodisi preko priporočil, ki jih dajejo celotnemu parlamentu (Grad 2000: 54–55, 76–77).

»Razvitost funkcij je pomemben kazalec demokratičnosti in učinkovitosti sodobnih parlamentov, hkrati pa tudi demokratičnosti celotne družbe« (Zajc 2004: 103). Med pomembnejšimi funkcijami, ki jih našteva Zajc so:

- ustvarjanje legitimnosti,
- predstavljanje družbenih interesov,
- racionalizacija in razreševanje interesnih konfliktov,
- zakonodajna funkcija,
- funkcija sprejemanja in nadzora državnega proračuna,
- postavljanje vlade in nadzor nad vlado in njeno politično in upravno dejavnostjo.

Te funkcije so izjemnega pomena tako za vzpostavljanje kot za ohranjanje demokratičnega političnega sistema.

3.3.1 Zgodovina parlamentarizma

Loewenstein pravi, da je parlamentarizem skupno ime za medsebojno zelo različne oblike moderne demokracije. Beseda parlament danes pomeni predstavniško telo, katerega člani so izbrani na svobodnih, neposrednih in tajnih volitvah. Predstavniki v parlamentu dobijo svoj mandat brez državne prisile ali vpliva. Parlamentarizem lahko demokratično deluje le v razmerah pravne države, v ustavni demokraciji.

Zgodovina parlamentarizma je pestra in dolga, zato so tudi institucionalne rešitve parlamentarnega delovanja v različnih državah zelo različne. »Sodobni parlamenti so visoko strukturirane in multifunkcionalne institucije moderne, množične, predstavniške demokracije« (Kranjc 1991: VII). V parlamentih se preko razmerja med številom mandatov, ki jih dosežejo posamezne stranke, izražajo razmerja politične moči, ki so se izoblikovala na volitvah.

Začetke ustavnosti lahko v Evropi zaznamo v poznem srednjem veku, ko je prišlo do poskusov, da bi vsaj nekoliko omejili absolutno oblast fevdalnih gospodov. O tem nam pričajo različne listine in dogovori, preko katerih so vladarji priznali določene pravice nastajajočemu meščanstvu. Taka listina, ki je bila pisne oblike in je imela značilnosti pogodbe, je bila prvič podpisana v Angliji in jo danes štejemo za izvor pojma ustavnosti nasploh – Velika listina svoboščin (*ang. Magna Charta Libertatum*) iz leta 1215. Listina je vsebovala vrsto privilegijev, dodeljenih stanovom angleške družbe, med drugim pravico določanja davkov, odločanja o vojni in miru, sodnem varstvu osebne svobode in premoženjski nedotakljivosti na podlagi prava. Listina je vsebovala tudi določilo, ki je dajalo pravico organiziranja oboroženega odpora proti vladarju, če bi ta kršil določbe te pogodbe (Lešnik 2000: 41–42).

Ustavnost torej izhaja iz prvotnega namena omejevanja absolutne oblasti vladarjev, šele kasneje je prišlo do povezave med ustavnostjo in demokratičnim političnim sistemom, ki temelji na priznanju temeljnih človekovih pravic. Nove zamisli o predstavnstvu in tudi o vlogi parlamenta v razmerju do izvršilne oblasti so se najprej izoblikovale v Angliji, in sicer v obdobju kralja Vilijema III. Oranskega, ki je bil ob začetku svojega kraljevanja leta 1689 prisiljen sprejeti Listino pravic (*ang. Bill of Rights*).

Deklaracija je kralju onemogočila, da bi sprejete zakone odpravljaj ali razveljavljaj, hkrati pa je določila, da se mora parlament pogosto sestajati. Volitve predstavnikov morajo biti svobodne, za svoje besede, izrečene v parlamentu, pa niso odgovorni pred sodiščem. S sprejemom te deklaracije, ki je utrdila vlogo parlamenta nasproti izvršnih oblasti (monarhov) se je razvoj angleškega parlamentarizma začel pomembno razlikovati od razvoja v državah na evropski celini (Judge v Zajc 2004: 26).

S to listino je angleško meščanstvo pridobilo več političnih pravic. Kralj ni smel sprejemati ali ukiniti zakonov brez privoljenja parlamenta. Volitve in delo parlamenta sta morala biti

svobodna, listina pa je tudi pomenila nastanek prve ustavne monarhije, saj je bila z njo ustvarjena delitev na izvršno (kralj) in zakonodajno (parlament) oblast.

Zamisli, ki so bile »vkomponirane« v Listino pravic, izvirajo iz razmišljanj Johna Locka in njegovega dela Dve razpravi o vladi (1690), v katerih se avtor zavzema za naravne in neodtujljive pravice ljudi, med katerimi so pravica do svobode, enakosti in lastnine. Iz teorije o družbeni pogodbi je Locke razvil zamisel o legitimni oblasti, katere smisel je varovanje pravic državljanov. Upravičenost do upora proti krivični oblasti, ki je navedena v Listini pravic, je Locke zagovarjal s predpostavko, da se oblast vzpostavlja na soglasju državljanov. Locke tako pravi, da oblast, ki dolgotrajno krši pravice državljanov, hkrati krši tudi pogodbo med suverenom in njegovim ljudstvom, zato ima ljudstvo pravico in dolžnost, da oblast odpravi in vzpostavi novo. Državna ureditev naj bi po Locku temeljila na načelu delitve oblasti, ki ljudstvu zagotavlja ohranitev njegovih pravic, saj del oblasti, ki zakone izvaja ni tisti, ki jih sprejema. Izvršilna oblast torej ne more sprejemati zakonov, zakonodajna oblast pa jih ne more uresničevati – njihovo uresničevanje lahko samo nadzira (Locke v Zajc 2004: 26–27).

Tako je v Angliji nastal specifičen ustavno-pravni red, ki obstaja še danes. Tvorijo ga različne listine, deklaracije, akti parlamenta, sodne odločbe in običaji, ki so nastali skozi zgodovino, ne pa neka pisana ustava. V času, ko je ta ustavno-pravni red v Angliji nastajal, je v celinski Evropi vladal neomejen absolutizem. Razvoj ustavnosti je ostal znotraj meja Anglije in v tistem času ni prešel v ostali del Evrope, je pa svojo razvojno pot nadaljeval v angleških kolonijah na drugi strani Atlantika. Tam so priseljenci, navdahnjeni z idejo o družbeni pogodbi, prvič to pogodbo izvedli v praksi leta 1620, in sicer z Mayflowersko pogodbo³ (Lešnik 2000: 54).

V obdobju od leta 1607 do leta 1733 je nastalo na tleh današnjih Združenih držav Amerike trinajst britanskih kolonij. Organizacija oblasti je bila v kolonijah podobna. Izvršno oblast je imel kraljevi guverner, ki mu je pri delu pomagal državni svet. Njuno oblast je omejevala

³ Mayflowerska pogodba je najstarejša družbena pogodba, ki so jo sklenili izseljenci (»očetje romarji«) na potovanju čez Atlantik na ladji Mayflower, kjer so podpisali dogovor o samostojni upravi v novoustanovljeni koloniji (Plymouth, 1620). S to pogodbo so se priseljenci dogovorili za takšno politično ureditev, kot so jo želeli imeti v novi domovini. Ideal jim je predstavljala puritanska meščanska republika (Lešnik 2000: 54).

državljska zbornica, katero so volili »svobodnjaki«⁴. Ta zbornica je razglašala zakone v kolonijah, njihovo zakonodajno moč pa je lahko omejil veto guvernerja ali kralja. Najvišja oblast pa je bila v instituciji Občega prava (*ang. Common Law*) in odločitvah kralja oziroma parlamenta.

Odločilnega pomena za razvoj ameriške ustavnosti je bilo nasprotovanje britanski tiraniji, ki je vodilo v povezan boj kolonij za neodvisnost od krone⁵. Nepripravljenost kolonij za plačevanje davkov matici brez pravice, da bi imele predstavnike v britanskem parlamentu je privedla do vojne za neodvisnost, ki je bila pravzaprav spopad med ameriško ljudsko suverenostjo in angleško parlamentarno suverenostjo. Posledica teh dogodkov je bila Deklaracija o neodvisnosti, ki velja za ustanovni dokument ZDA. V prvem delu deklaracije so navedene filozofsko-politične ideje o svobodi in enakosti, ki nasprotujejo institutu fevdalnih privilegijev. Deklaracija nadalje našteva primere zlorab in nasilja angleške krone nad kolonisti, zaključuje pa sklep o svobodni in neodvisni državi, ki jo tvorijo združene kolonije (Lešnik 2000: 54–57).

Med vojno za neodvisnost so zakonodajni zbori kolonij sprejeli in razglasili svoje ustave, ki so prvič v zgodovini vsebovale tudi človekove pravice. Z odpravo kraljevih guvernerjev in izvolitvijo novih je iz monarhične vladavine nastala republikanska. Iz teh različnih ustav posameznih kolonij je 17. septembra 1787 v Philadelphii nastala popolnoma nova ustava, ki je začela veljati naslednje leto, ko jo je ratificiralo devet od trinajstih zveznih držav⁶. Nova zvezna ustava je uzakonila moč zveze in njenih organov nad suverenostjo posameznih zveznih držav ter razglasila načelo suverenosti ljudstva nad suverenostjo države. Uvedla je načelo delitve oblasti na zakonodajno, izvršno in pravosodno oblast. Ustavo ZDA štejemo za prvo sodobno ustavo, ki je kasneje služila za vzor podobnim državnim tvorbam. Ameriška ustava iz leta 1787 velja še danes, vendar je bila kasneje dopolnjena z ustavnimi amandmaji⁷, od katerih so najpomembnejša naslednja dopolnila:

- deklaracija o človekovih pravicah (1791),
- odprava suženjstva (1865),

⁴ Volilna pravica je bila priznana zgolj osebam, ki so imele svojo zemljo. Brez nje so torej ostali pogodbeni delavci, ženske in sužnji (Lešnik 2000: 56).

⁵ Odpor sta sprožala angleški parlament in vlada z nalaganjem novih davkov in carin, ki jih je Anglija potrebovala za finančno pokritje prvega velikega svetovnega spopada, sedemletne vojne (1756–1763).

⁶ Preostale zvezne države so ustavo ratificirale do leta 1790.

⁷ Ameriška ustava ima 27 amandmajev. Prvi amandma je bil sprejet leta 1791, zadnji pa 1992. Zaradi amandmajev k ustavi po ameriški ustavi govorimo tudi kot o t.i. »živi ustavi«.

- volilna pravica ne glede na barvo kože (1870),
- volilna pravica za ženske (1920).

Ameriška ustava je kot prva uvedla načelo delitve oblasti kot podlago za zakonitost oblasti ter ustavo kot pravni dokument, superioren zakonom, zato ima ta ustava v razvoju sodobne ustavnosti izjemen pomen, saj je bila zgled vsem poznejšim ustavam (Lešnik 2000: 60–63) .

V času ameriškega boja za neodvisnost in političnega razvoja ameriških kolonij so se tudi v celinski Evropi začele porajati zamisli o demokratičnem predstavnstvu in delitvi oblasti. Montesquieu je v delu O duhu zakonov nadaljeval Lockove ideje iz Dveh razprav o vladi. Montesquieu se je sicer strinjal z idejo, da ima ljudstvo kot celota zakonodajno oblast, vendar je v tem videl logistične in tudi druge probleme. Eden od pomembnejših po njegovem mnenju se je skrivalo v mnenju, da ljudstvo ni sposobno razpravljati o javnih zadevah. Ljudje kot posamezniki sicer lahko izbirajo predstavnike, kar pa pomeni, da bo sodobna demokracija nujno dobila značilnosti elitne demokracije. Tudi Montesquieu vidi veliko nevarnost v koncentraciji oblasti v eni osebi, saj lahko prihaja do zlorab. Zato predlaga delitev na zakonodajno, izvršno in sodno oblast, ki naj bi z medsebojnim oviranjem in zaustavljanjem ena druge ustvarile ravnotežje med sabo (Montesquieu v Zajc 2004: 27).

Bolj radikalno pojmovanje predstavniške demokracije je podal Jean Jacques Rousseau v Družbeni pogodbi (1762). Rousseau je menil, da je volja posameznika zgolj njegova sama in je ne more nekdo vnaprej razumeti in sprejeti za svojo. To bi v praksi pomenilo, da voljeni poslanci ne morejo biti zastopniki ljudstva. Po njegovem mnenju namreč noben zakon, sprejet v parlamentu, ne bi mogel biti veljaven, dokler ga ne bi naknadno potrdilo ljudstvo. Menil je, da Angleži živijo v zmoti glede svoje svobode, saj naj bi bili svobodni zgolj v času volitev v parlament, po tem pa naj bi zopet postali sužnji. Njegova razmišljanja o neposredni demokraciji so po francoski revoluciji leta 1789 poskušali uresničiti tudi Jakobinci, pozneje pa so se nanj sklicevali teoretiki realnega socializma. Njegova razmišljanja so sicer v nadaljnjem razvoju parlamentarizma ostala osamljena, tudi sam je v svojem delu Razmišljanja o poljski vladi prišel do spoznanja, da neposredna demokracija v velikih državah ni mogoča. Kljub temu pa je postavil nekaj pogojev: splošna volilna pravica, pogostost volitev, prepoved vnovične izvolitve, upoštevanje navodil volivcev s strani predstavnikov in osredotočenost celotne oblasti v ljudski skupščini (Rousseau v Zajc 2004: 28).

Francija je prvo pisno ustavo sprejela 3. septembra 1791, v njo pa je bila vključena tudi Deklaracija o pravicah človeka in državljana, ki jo je narodna skupščina sprejela leta 1789. Ustava je upoštevala Montesquieujeva načela o delitvi oblasti. Enodomna skupščina je predstavljala zakonodajno oblast, kralj pa izvršno. Nova skupščina (konvent) je pod vplivom radikalnih revolucionarnih idej odstranila kralja in razglasila republiko. Leta 1793 je sprejela t.i. »montagnardsko« ustavo, po kateri je celotna oblast prešla na konvent, kar je Jakobincem omogočalo izvajati neomejen teror nad nasprotniki. Leta 1795 je bila sprejeta nova ustava, ki se je vrnila nazaj k načelom delitve oblasti. Ta je utrdila pridobitve na področju človekovih in državljanskih pravic na škodo aristokracije. Zaradi strahu pred ponovitvijo izkušnje z jakobinsko diktaturo je bil ustanovljen zbor starešin, ki naj bi nadziral delo poslancev in vlade. Po državnem udaru Napoleona I. se je obdobje ustavne vladavine v Franciji končalo. Napoleonova vladavina je v Evropo povzročila strah pred revolucijami. Razvoj principa delitve oblasti je zastal. Ustave, ki so bile v tem času podarjene ljudstvu s strani njihovih vladarjev, so parlamentom dajale le malo pravic in pristojnosti (Zajc 2004: 28–29).

Nov mejnik v prizadevanjih za večje vloge parlamentov je zopet prinesla francoska julijska revolucija (1830), ki je ustoličila »meščanskega« kralja Louisa Phillipa. Po revolucionarnem letu 1848 so bile na novo uveljavljene ustave razvitejših evropskih držav (Belgija, Italija, Španija, Francija, Nemčija, Avstrija) v prvi vrsti posledica sporazumov med vladarji in liberalnim meščanstvom. Ti parlamenti so imeli večinoma le posvetovalno vlogo. Zakonodajna vloga je bila v večini držav omejena z vladarjevo pravico do odločanja v sili. Vlade so navadno postavljali monarhi in njim so bile tudi večinoma odgovorne. To je vladam omogočalo izvajanje politik, ki niso bile skladne z voljo parlamentov. Ideja, da mora vlada uživati zaupanje večine parlamenta, se je uveljavljala počasi s spremembami ustav. Formalno je bilo to načelo politične odgovornosti najprej uveljavljeno v Belgiji (1833), Angliji (1834), Italiji (1861) in Franciji (1875). Nova francoska ustava iz tega leta je uvedla republikansko vladavino, kjer so bili ministri odgovorni kongresu, sestavljenem iz poslanske zbornice in senata. Tudi nekatere druge države so kmalu uvedle institut politične odgovornosti oblasti parlamentu. Nizozemska je to storila leta 1868, Norveška 1884, Danska 1901, Islandija 1904 in Švedska 1917. Pri tem procesu sta zaostajali predvsem Nemčija in Avstrija (Zajc 2004: 26-30).

V celinski Evropi so se šele po prvi svetovni vojni uresničile nove ustave, ki so uvajale dosledno delitev oblasti in odgovornost vlade parlamentu. Z izjemo kraljevine Srbov, Hrvatov

in Slovencev (SHS), ki je vzpostavila parlamentarno monarhijo, je šlo drugod za republikansko obliko vladavine. Po drugi svetovni vojni sta bili v Italiji (1947) in Zahodni Nemčiji (1949) sprejeti ustavi s poudarkom na človekovih pravicah, medtem ko so bile v državah srednje in vzhodne Evrope sprejete ustave, ki so po zgledu Sovjetske zveze uveljavljale načelo enotnosti oblasti (Zajc 2004: 32).

3.3.2 Evropski parlament po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je blokovska delitev Evrope države vzhodne Evrope pripeljala pod vpliv in oblast Sovjetske zveze. To se je neposredno pokazalo tudi pri ustavah Albanije, Bolgarije, Češkoslovaške, Madžarske in Poljske. Podobno je veljalo tudi za prvo jugoslovansko ustavo iz leta 1946, vendar se Jugoslavija po sporu z Informbirojem leta 1948 tudi na področju političnih ureditev podala na samostojno pot. Te države so uvedle t.i. ljudsko demokracijo, poseben tip socialistične demokracije, katerih oblika se je razširila tudi v nekatere države zunaj Evrope (Kitajska, Kuba, nekatere afriške države in druge) (Lešnik 2000: 107).

Jugoslovanski ustavni razvoj je odprl nove vidike socialistične ureditve. Nova jugoslovanska ustava je potrdila samoupravljanje kot eno temeljnih pravic v povezavi z družbeno lastnino, ki je postala osnovna lastninska pravica v državi. »...Nedotakljiva podlaga človekovega položaja in njegove vloge je pravica do samoupravljanja, na podlagi katere vsak delovni človek enakopravno z drugimi delovnimi ljudmi odloča o svojem delu, pogojih za delo in o rezultatih dela, o lastnih in skupnih interesih in o usmerjanju družbenega razvoja, uresničuje oblast in upravlja druge družbene zadeve...« (Lešnik 2000: 112). Za republike je bila pomembna ureditev medsebojnih odnosov v federaciji⁸. Ustava iz leta 1974 je v svojih temeljnih načelih poudarila, da je jugoslovanska federacija ustanovljena na prostovoljni in sporazumni združitvi narodov Jugoslavije, ki »...izhaja iz pravice vsakega naroda do samoodločbe, vključujoč tudi pravico do odcepitve«. V kriznih 80-ih letih so pojav srbskega nacionalizma pod vodstvom Slobodana Miloševića spremljale kritike t.i. Kardeljeve ustave, ki

⁸ Republike so imele precejšnjo stopnjo samostojnosti, lastno ustavo, lastno zakonodajno pristojnost ter lastne zakonodajne in izvršilne organe. Federacija je načeloma imela samo tiste pristojnosti, ki so jih nanjo prenesle republike z zvezno ustavo (Lešnik 2000: 112).

so ji očitali preveliko konfederalnost, zato so bili sprejeti ustavni amandmaji, ki so pomenili poskus ponovne krepitve centralizma v Jugoslaviji (Lešnik 2000: 112–113).

Nov zagon parlamentarnega procesa v Evropi sproži padec Berlinskega zidu. S tem se je pričel splošni razpad socialistične družbene ureditve, katerega zametki segajo v leto 1988, ko so v Sovjetski zvezi pričele veljati ustavne reforme, ki so omogočile delno liberalizacijo političnega življenja. Leta 1990 je sovjetska komunistična partija izgubila vodilno vlogo v državi, ki je naslednjo leto razpadla. Začel se je val demokratizacije v vzhodni Evropi, pri čemer so se novo nastale in novo osvobojene države pri ustavnih ureditvah zgledovale v glavnem po Nemčiji in Franciji (Lešnik 2000: 113–115). Na nek način je žalostno, da se ta proces demokratizacije zaključuje s samostojnostjo in demokratizacijo Črne gore, ki je zadnja od nekdanjih socialističnih držav ali republik stopila na samostojno demokratično pot, kljub temu, da je bila ena izmed prvih samostojnih držav z lastno ustavo in skupščino še v časih, ko velike večine današnjih evropskih držav sploh še ni bilo.

3.3.3 Postkomunistični parlamentarizem

Narodom in republikam, ki so tvorile Socialistično federativno republiko Jugoslavijo je Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) po drugi svetovni vojni vsilila enopartijski in nedemokratični sistem. Ta sistem se je vzdrževal vse do takrat, dokler niso bile njegove institucije na miren način zamenjane z drugimi na svobodnih, večstrankarskih in tajnih volitvah leta 1990. Enopartijski sistem je služil ciljem ustvarjanja neke nove, jugoslovanske supranacije. Skupnost južnoslovanskih narodov je tako dobila nov institucionalni in politični okvir, ki ni ponujal niti najmanjše možnosti za nek demokratičen razvoj. Koncem 80-ih let, v času nemirov na Kosovu, je v SFRJ moč zaznati težnje po omejevanju parlamentarne transformacije in evropeizacije Hrvaške in Slovenije, republik, ki so obrnile hrbet zveznemu centru v Beogradu. Propad bipolarnega sveta skozi rušenje komunizma je omogočil širjenje parlamentarizma iz Zahoda na Vzhod. Postkomunistične države v procesih parlamentarizacije in vstopa v evropske in druge integracije hkrati opravljajo procese dezintegracije iz nekdanjih socialističnih in avtoritarnih držav. V unitarnih in avtoritarnih državah ni bilo niti pravih pogojev za resnično enakopravnost narodov niti za razvoj parlamentarizma (Šuković 2006: 401).

4. ČRNA GORA

Zgodovina Črne gore se začne v zgodnjem srednjem veku po prihodu Slovanov v dele bivše rimske province Dalmacije, v VII. stoletju pa je na območju rimske province Prevalis okoli Skadarskega jezera, pod suverenostjo Bizantinskega cesarstva, nastala slovanska družbeno-državna skupnost pod imenom Duklja (*Dioclea*), ki je osnova vsega kasnejšega državno-političnega organiziranja Črnogorcev (Đukanović 2006: 22).

Z Dukljo (Bizantinci so jo imenovali »Sclavorum«) so upravljali knezi – arhonati, od leta 1042 dalje, ko je bil sklenjen pisni dogovor o zavezništvu in prijateljstvu med bizantinskim cesarjem in Mihailom, sinom kneza Stefana Vojislava iz dinastije Vojislavljevičev, pa se je za to območje uporabljal izraz Zeta. S tem sporazumom je postala Zeta prva izmed balkanskih držav, ki ji je Bizanc priznal državno suverenost in neodvisnost. Naslednik kneza Stefana Vojislava, knez Mihailo, je od papeža Gregorja VII. leta 1077 prejel kraljevske oznake (rex Sclavorum), s čimer je bila Zeta priznana za kraljevino. Mihailov sin in naslednik, kralj Bodin, je razširil Zeto na območje Raške, Bosne in Bolgarije. Po smrti zadnjega, štirinajstega vladarja iz dinastije Vojislavljevičev, v Zeti nastaja obdobje političnih bojov za nasledstvo, kar leta 1189 pripelje do osvojitve Zete s strani srbske države Raške in njenega vladarja Štefana Nemanje. V srbski državi Nemanjičev Zeta je imela vse do smrti cesarja Dušana (1355) poseben status. Po njegovi smrti se je pod vodstvom dinastije Balšičev leta 1361 Zeta osamosvojila, v času vladavine dinastije Crnojevičev (1451-1499) pa je obstajala kot samostojna fevdalno-rodovna država z imenom Črna gora (Andrijašević in Rastoder 2006: 9–21).

Zaradi vse močnejših in pogostejših turških napadov se je območje Črne gore zmanjšalo, vladar Ivan Crnojevič pa je 1482. leta za novo državno središče izbral Cetinje, v katerem je zgradil dvorec in samostan. Pod patronatom njegovega sina Djuradja Crnojevića je od leta 1493 na Cetinju delovala prva tiskarna pri južnih Slovanih, kjer so natisnili pet cirilskih knjig cerkvene vsebine (najbolj znana »Oktoih«). Leta 1496 Črna gora preide pod turško oblast, pripojena Skadarskemu sandžaku, od leta 1513 je organizirana kot posebna avtonomna teritorialno-upravna enota Otomanskega cesarstva, po Kandijski vojni (1645-1669) pa si povrne popolno samostojnost pod dinastijo Petrovičev (Andrijašević in Rastoder 2006: 37–43).

4.1 Črna gora pred Berlinskim kongresom

Z začetkom 18. stoletja se je Otomansko cesarstvo znašlo v težki situaciji. Črnogorske težnje k neodvisnosti se sicer niso manifestirale z nekim formalnim političnim programom, ampak predvsem z različnimi oblikami nepokorščine, na primer z zavračanjem plačila davkov. V začetku 1701. leta je nekaj tisoč turških vojakov krenilo na Črnogorce, da jih »naučijo poslušnosti«, vendar pri temu niso bili uspešni. Kasneje je turški paša sprožil še štiri poskuse kazenskih odprav, ki tudi niso bile uspešne. Dejstvo, da so bili vojaški pohodi organizirani skoraj vsako leto, kaže na to, da Črnogorci niso priznavali turške nadvlade. Zaradi neuspešnih vojnih ekspedicij so Turki okrog Črne gore postavili nekaj močnih utrdb. Okoli svobodnega črnogorskega ozemlja, ki se je takrat razprostiralo med Lovćenom, Zeto in Moračo, Skadarskim jezerom in Paštrovačko goro, so bila postavljena utrjena turška mesta: Nikšić, Spuž, Klobuk, Podgorica, Medun, Žabljak Crnojevića in Bar. Na turški Porti so leta 1706 razmišljali o preselitvi Črnogorcev na območja, kjer bi jih lažje nadzirali (Kosovo) (Rossos 1992: 11–15).

Z odlaganjem plačevanja davkov turški oblasti in z uspešnim vojaškim uporom je nastalo svobodno območje, ki bo v prihodnosti tvorilo jedro črnogorske države. V tem delu pride tudi do prvih gibanj, usmerjenih v nacionalno osvoboditev in ustvarjanje lastne države. Politični razkol med Otomanskim cesarstvom in Črno goro najbolje ponazarja zavrnitev novo izbranega črnogorskega metropolita Danila Petrovića Njegoša, da bi odšel na kronanje v Peć, kjer je bil glavni sedež patriarha, ki ga je na to mesto postavila Porta. Za cetinjskega metropolita je bil Danilo Petrović Njegoš izbran z odločitvijo glavarkega zbora leta 1697. Ker ni želel prejeti krone od turkofilskega patriarha Kalinika je na kronanje odšel v Sečuj, kjer je uradoval srbski patriarh Arsenije III. Čarnojević (Šuković 2006: 18).

Ideja o črnogorski politični neodvisnosti, ki jo je zagovarjal metropolit Danilo Petrović Njegoš, bi zelo težko preživela brez močnega zunanjepolitičnega zaveznika. Zaradi tega je bilo za takratno Črno goro vzpostavljanje dobrih odnosov z Rusijo izjemnega pomena. Do vzpostavitve črnogorsko-ruskih političnih odnosov je prišlo leta 1711, ko se je ruski car Peter Veliki s posebnim razglasom obrnil na Črnogorce. V razglasu jih je pozval, naj se uprejo turški nadvladi in tako pripomorejo njegovemu vojskovanju proti Turčiji. Carski razglas in pismo za metropolita Njegoša sta julija leta 1711 v Črno goro prinesla carjeva odposlanca, kar

je med črnogorskim ljudstvom vzbudilo splošno odobravanje. Črnogorci so se odzvali z vojaško akcijo proti Turkom, ki sicer ni imela velikega vojaškega pomena, vendar pa je nakazala nastanek novega zavezništva, ki je za prihodnost Črne gore imelo velik pomen. Omenjena dejanja so izzvala močno reakcijo Porte, ki je nad Črno goro poslala 20 000 vojakov. Maloštevilna črnogorska vojska tako številnega nasprotnika ni mogla ustaviti. Turški komandant Ahmet-paša je v Cetinje vkorakal v avgustu leta 1712, prisilil Črnogorce v plačilo kazni za izgrede, kmalu nato pa je s svojo vojsko zapustil Cetinje. Takoj po odhodu kazenske ekspedicije so se črnogorski vpadi na turški teritorij nadaljevali. Tako leta 1714 sledi nov napad 30.000 glave turške vojske pod vodstvom Mehmed Numan Čuprilić-paše na Črno goro, ki se je končal s požigom mnogih črnogorskih vasi in pobojem skoraj 500 ljudi, v suženjstvo pa jih je bilo odgnanih med 2000 in 5000 prebivalcev Črne gore. Metropolit Njegoš se je pred napadom umaknil iz Črne gore in odšel v Petrograd, kamor je prispel 1715. leta, kjer je ruskega carja zaprosil za materialno pomoč Črni gori. Poleg tega je zahteval, da Rusija razglasi protektorat nad Črno goro in da zastopa njene politične interese v vseh prihodnjih pogajanjih s Turčijo, v zameno pa bi »črnogorski narod na poziv ruskega carja vedno bil pripravljen preliti svojo kri« (Andrijašević in Rastoder 2006: 114). Peter Veliki je obljubil, da bo vedno, ko bo to mogoče, zaščitil interese Črne gore in njenega naroda. Svojo naklonjenost Črni gori je ruski car izkazal z donacijo 10. 000 rubljev pomoči in z garancijo o stalni pomoči mestu Cetinje. S tem obiskom metropolita Njegoša v Petrogradu so bili postavljeni temelji dvostranskega političnega zavezništva med Črno goro in Rusijo. Na poti nazaj v Črno goro se je metropolit Njegoš ustavil še na Dunaju, kjer je vzpostavil diplomatske vezi med Črno goro in Avstrijo, ki jo je tudi zaprosil za podporo v vojni proti Turkom.

V času Njegoševega obiska v Petrogradu in na Dunaju je prišlo do vojne med Otomanskim cesarstvom in Beneško republiko. Benetke so metropolita Njegoša zaprosile za vojno pomoč, kar je patriarh izkoristil za pridobitev politične zaščite Črne gore s strani Beneške republike. Beneška republika je formalno pristala, da bo politični pokrovitelj lovčenskega dela Črne gore, ki se je osvobodil turške oblasti. V skladu s tem je Beneški senat maja 1718 obvestil metropolita Njegoša, ki je sprejel odločitev, da se »vsa mesta, ki so v času te vojne prišla pod našo oblast, v verskem pogledu podrejena Vaši jursidikciji, in sicer s svobodnim izvajanjem pravoslavnega bogoslužja« (Andrijašević in Rastoder 2006: 115). Cetinjskem metropolitu je bil zagotovljen tudi verski vpliv v severni Albaniji, ki je bila že pred prihodom Turkov pod njegovim vplivom.

Vojaška pomoč, ki jo je metropolit Njegoš nudil Beneški republiki, očitno ni bila zadostna glede na koncesije, ki jih je Črna gora dobila v zameno. Tako je beneška republika leta 1717 nastavila svojega civilnega upravitelja, guvernerja Vukadina Vukotića. Civilni guverner, ki je bil politični satelit beneške republike, je imel nalogo nadzirati metropolita Njegoša, ki mu Benetke niso niti zaupale, saj je bil preveč naklonjen ruskemu in avstrijskemu dvoru. Metropolit Njegoš se je na to dejanje Benetk odzval z imenovanjem svojega naslednika iz lastne družine, kar naj bi zavarovalo ohranitev ideje črnogorske neodvisnosti, katere nosilec je bil cetinjski metropolit. S tem so bili postavljeni temelji dinastije Njegošev, ki je Črni gori vladala več kot dve stoletji (Andrijašević in Rastoder 2006: 115–117).

Po letu 1718 je Porta zopet sprožila vprašanje Črne gore, ki že več let ni priznavala turške nadoblasti. V letih od 1721 do 1723 je Otomansko cesarstvo zman poskušalo izterjati plačilo davka od črnogorskega ljudstva. Istočasno je hercegovski paša poizkušal doseči s Črnogorci sporazum o nenapadanju. Leta 1723 je tako bil sklenjen sporazum, s katerim so se Črnogorci obvezali, da v naslednjih treh letih ne bodo vpadali v Hercegovino, v zameno pa so Turki obljubili, da ne bodo več pošiljali kazenskih ekspedicij nad Črno goro. Po koncu vojne leta 1718 so Črnogorci v naslednjih petnajstih letih samo enkrat plačali davke Otomanskemu cesarstvu. Vsi ti dogodki so privedli do vse večje podpore ideji o neodvisnosti Črne gore med njenim prebivalstvom (Andrijašević in Rastoder 2006: 116).

Metropolit Danilo Njegoš, utemeljitelj politične ideje o neodvisnosti in začetnik dinastije Njegošev, je umrl leta 1735. Rezultati njegove skoraj štiridesetletne vladavine so bili vidni in otipljivi. Politični talent, ki ga je pokazal v mnogih situacijah, na žalost ni prišel do izraza pri izbiri naslednika. Metropolit Sava, njegov naslednik, ni imel državotvornih idej – svojo funkcijo je videl predvsem v ohranjanju miru s Turki in dobrih odnosov z Benetkami. Ideja o neodvisni Črni gori se je ponovno razmahnila v dobi metropolita Vasilija Njegoša, ki se je prav tako kot metropolit Danilo, njegov sorodnik, zanašal na pomoč Rusije pri realiziranju njegovih zunanjepolitičnih ambicij. Njegov politični program je imel en sam cilj – neodvisno Črno goro. Po obisku v Rusiji 1753. leta je metropolit Vasilije pričel z ustvarjanjem kulta Rusije v Črni gori. Tudi on je zahteval, da Rusija vzame Črno goro pod svojo zaščito in da se »črnogorski principat« vključi v naziv ruskega cesarstva. Tako smelih načrtov ruska vlada sicer ni želela podpreti, vendar je Črni gori obljubila materialno in politično moč. V času njegovega bivanja v Rusiji je metropolit Vasilije natisnil prvo knjigo o zgodovini Črne gore (*Istorija o Černoj Gori*, 1754), s katero je želel ruskemu narodu predstaviti in približati Črno

goro. Po vrnitvi v Črno goro patriarh začne prepričevati Črnogorce, da jim zaradi zaščite Rusije ni več potrebno plačevati davka Otomanskemu cesarstvu. Zbor glavarjev je tako Turkom poslal pismo, v katerem so trdili, da Črna gora nikdar ni plačevala davka Otomanskemu cesarstvu in da zaostalih obveznosti ne misli plačevati. To je sultana Osmana III. prisililo, da je konec leta 1756 z 20.000 vojaki napadel Črno goro. Do vojaškega poraza Črnogorcev sicer ni prišlo, vendar so na pogajanjih morali sprejeti turške pogoje o plačilu davka in prenehanju vojskovanja. V tem času se je metropolit Vasilije zopet umaknil v Petrograd, kjer je ponovno zahteval, da ruska vlada razglasi protektorat nad Črno goro in jo tako dokončno zaščiti pred turško nevarnostjo. Rusija je spet dala na voljo materialno pomoč in v Črno goro poslala emisarja Stefana Justinoviča Pučkova, čigar naloga je bila, da sestavi poročilo o situaciji v Črni gori. Ker njegovo poročilo o črnogorski vdanosti Rusiji in njeni protiturški naravnosti ni bilo ugodno, je metropolit Vasilije s svojim naslednjim obiskom Rusije počakal kar nekaj let. Med naslednjim obiskom v Petrogradu 1765. leta je metropolit Vasilije nenadoma umrl. Njegova najpomembnejša zapuščina črnogorskemu narodu je bil njegov državotvorni program. V njegovih političnih spisih je bila vedno prisotna ideja o nastanku neodvisne črnogorske države, na čelu katere bi se nahajal črnogorski metropolit. Prav tako je bil zaslužen za ustvarjanje kulta Rusije v Črni gori, saj je bil prepričan, da je črnogorski obstanek mogoč samo s popolnim naslanjanjem na Rusijo. Po smrti metropolita Vasilije v Črni gori ni bilo osebnosti z večjim političnim vplivom. Na mesto metropolita je bil izbran Arsenija Plamenac, s čimer pa črnogorski narod ni bil najbolj zadovoljen (Šuković 2006: 24–28).

V tem času pa so se v črnogorskem primorju razširile govorice, da je ubiti ruski car Peter III. živ in da je pribežal v Črno goro. Ko so na podlagi portreta ruskega carja ugotovili, da med obema obstaja velika podobnost, je bila njegova zgodba sprejeta za resnično. Leta 1767 je bil Šćepan Mali sprejet kot črnogorski gospodar. Takoj, ko je v Črni gori vzpostavil oblast, se je Šćepan Mali začel obnašati kot absolutni vladar. Formiral je svojo osebno gardo, ki jo je uporabljal tudi kot represivni organ oblasti. Uvedel je stroge kazni za krajo, umor in krvno maščevanje. Pojava samozvanega ruskega carja je izzvala zaskrbljenost pri treh velikih silah; Beneški republiki, Otomanskemu cesarstvu in Rusiji. Beneška republika se je bala evforije, ki jo je sprožil v Črni gori, saj se je bala, da bo prešla tudi na njene pravoslavne podanike. Vstajne evforije, ki bi lahko zavladata po celnem Balkanu, se je bala tudi Porta. Rusija pa se je bala, da bodo govorice o preživetju Petra II. izzvala nemire znotraj njenih meja. Od vseh velikih sil je najprej reagiralo Otomansko cesarstvo. Maja 1868 je nad Črno goro poslala

kazensko ekspedicijo 50.000 vojakov, ki so imeli nalogo, da ujamejo Ščepana Malega. Neverjetno je, da se mu je kljub številčnosti turške vojske uspelo izmakniti, ekspedicija pa je bila zaradi vojne med Rusijo in Turčijo prekinjena (Šuković 2006: 29).

Carica Katarina II. je zaradi strahu pred morebitnimi posledicami na notranjepolitično situacijo v Rusiji veleposlaniku na Dunaju ukazala, da organizira Ščepanov umor, vendar pri tem ni bila uspešna. Tako je Ščepan Mali, ki so ga neuspešno poskušale umoriti tri velike evropske sile, bil ubit leta 1773 v zaroti, ki jo je organiziral skadarski paša (Šuković 2006: 31).

Nastopilo je obdobje vladavine Petra Petrovića Njegoša. Črna gora je še naprej iskala zunanjepolitičnega zaveznika, ki bi ji pomagal varovati in ohranjati neodvisnost. Leta 1777 so Črnogorci poslali ekspedicijo na Dunaj in v Petrograd. Obe misiji sta bili neuspešni, tako da Črna gora še vedno ni imela pomembnega zaščitnika. V obdobju do leta 1796 se Črna gora sooča z grožnjo, ki jo je predstavljal Mahmut-paša, gospodar Skadarskega pašaluka. V teh spopadih je črnogorski vojski prvič uspelo obraniti svoje meje pred »vsiljivci«. Ta zmaga je imela pomembne politične posledice. Ne samo, da je Črna gora obranila in potrdila svojo politično neodvisnost od Turčije, uspela je celo razširiti svoj teritorij. Po teh pomembnih zmagah nad turško oblastjo se je metropolit Peter odločil obrniti na rusko vlado za iskanje političnega pokroviteljstva. Do sprejema pomembnejšega političnega dokumenta tudi tokrat ni prišlo, Rusija pa je ponovno ponudila materialno pomoč. Prav tako se je ruska vlada zavezala, da bo vedno ščitila Črno goro pred pritiski Avstrije in Turčije. Kljub temu, da sicer ni dobila akta o javnem pokroviteljstvu, pa je dobila carski akt o redni finančni subvenciji. Za črnogorsko državo je imelo to daljnosežne politične posledice. Uspehi črnogorskega poslanstva v Rusiji so metropolitu Petru I. omogočili, da uresniči svojo zamisel o vzpostavitvi organov državne oblasti in začne sprejemati zakonodajo. Z rusko finančno in politično podporo je v oktobru leta 1798 sklical skupščino narodnih glavarjev, ki naj bi ustanovila sodišče in sprejela zakonik. Na skupščini je bil ustanovljen sodni organ, v katerega je bilo izbranih 50 črnogorskih glavarjev. To je bil prvi funkcionalni organ nadplemenske oblasti. Istega dne je bil tudi razglašen Splošni črnogorski zakonik, ki je imel 16 členov. S tem zakonikom so bili postavljeni temelji črnogorskega pravnega sistema v moderni dobi (Šuković 2006: 33–36).

Metropolit Petar Petrović Njegoš je umrl leta 1830. Njegov naslednik je bil 17-letni Radivoje Petrović. Na začetku njegove vladavine pride do dokončne odločitve o smernicah črnogorske zunanje politike. Zaradi notranjepolitičnih sporov pride do izгона guvernerja Radonjića, s čimer iz črnogorske politične sfere izgine blok, ki je stavil na povezavo Črne gore z Avstrijo. Ukinitev guvernerstva je bil prvi pomemben korak v učvrstitvi državne oblasti. Sledilo je ustanavljanje novih državnih institucij. Tako je bil 2. oktobra leta 1831 ustanovljen senat kot najvišji organ sodne oblasti. Formirana je bila Narodna straža. V tem času je bila dogovorjena tudi posvetitev Petra II. Petrovića Njegoša v metropolita v Rusiji, kar je bil nov močan signal podpore črnogorskemu narodu s strani Rusije. S tega obiska je metropolit v Črno goro prinesel prvo tiskarno, kar je omogočilo nastanek tiskanih knjig v Črni gori. Metropolit je prav tako ustanovil organe lokalne oblasti, uredil je državne finance in izdal pravilnik o delu državnega blagajnika. Določene so bile plače za vse državne uradnike, s posebnim proglasom pa se je začelo tudi plačevanje davkov državi. Razvijati se je začela infrastruktura, natiskani pa so bili tudi potni listi (Andrijašević in Rastoder 2006: 162–163).

Poleg naporov izgradnje državne oblasti je metropolit Petar II. poizkušal regulirati odnos z Otomanskim in habsburškim cesarstvom. Z obema silama je imela Črna gora nerešena mejna vprašanja, kar je vodilo v kar nekaj oboroženih konfliktov s Turčijo. Leto 1841 je bil tako podpisan sporazum med »neodvisno črnogorsko oblastjo in bosansko-hercegovskim pašalukom« (Andrijašević in Rastoder 2006: 170), ki je utrdil mir med Črno goro in Hercegovino. Leta 1842 je bil podpisan še dodaten sporazum glede nekaterih spornih točk, ki niso bile obravnavane v prvem sporazumu. V odnosih s habsburško monarhijo so bila prav tako najbolj sporna mejna vprašanja. Pod pritiskom Dunaja so bili ti nesporazumi rešeni leta 1837 in 1839, ko je Petar II. Avstriji prodal samostana Maine in Stanjevići. V zameno za prodajo teh dveh samostanov je monarhija obljubila, da prične proces razmejitve s Črno goro, ki jo bo obravnavala kot neodvisno oblast. Pri tem se je dunajska vlada obračala neposredno na Črno goro, brez obveščanja Porte, s čimer je pokazala, da Črno goro obravnava kot suvereno državo. Celoten proces razmejevanja je trajal od leta 1837 do leta 1841, ko je bil podpisan Protokol o mejni črti med Črno goro in Habsburško monarhijo. S to pogodbo je Habsburška monarhija de facto priznala črnogorsko državno subjektiviteto. Ko je knez Metternich zaradi podpisa te pogodbe prejel proteste iz Carigrada, je odgovoril, da je monarhija podpisala pogodbo s tisto stranjo, ki lahko prepreči razbojništva na meji, kar je Črna gora. V zunanjepolitičnih odnosih je v tem času izjemno pomembna vloga Rusije, ki je bila glavni podpornik metropolitove izgradnje in utrjevanja državne oblasti. Poleg politične

podpore je Rusija Črni gori pomagala tudi finančno in kadrovske. Brez te pomoči ustanavljanje črnogorskih državnih institucij ne bi bila mogoča. V tem času je Črna gora imela tudi odnose s Kneževino Srbijo. Metropolit Peter II. in srbski vladar Miloš Obrenović sta si predvsem izmenjevala pisma, v katerih sta se obveščala o aktualnih zadevah. Srbija je tudi finančno podpirala Črno goro, v 40-ih 19. stoletja pa je nastalo tudi nekaj spisov srbske vlade, v katerih so objavljeni načrti o združitvi Črne gore s Srbijo (Šuković 2006: 91–94).

Po dveh desetletjih vladavine Petra II. je Črna gora dosegla viden napredek v notranjepolitični ureditvi in tudi v mednarodnem položaju. Po smrti ga je nasledil njegov posinovljenec Danilo Petrović. Januarja leta 1852 ga je za črnogorskega gospodarja potrdila glavarska skupščina. Bil je prvi izmed črnogorskih vladarjev, ki ni želel biti državni in cerkveni poglavar, ampak samo posvetni vladar svojemu narodu. Danilo se je tako odločil za knežjo titulo. Februarja leta 1852 se je podal v Rusijo, kjer nameraval ruskega carja zaprositi, da prizna novo obliko vladavine v Črni gori. Črnogorski senat je 7. marca 1852 sprejel odločitev, da Črna gora postane kneževina in Danilo Petrović Njegoš dedni knez. Senat je ta razglas poslal tudi ruskemu carju Nikolaju I., ki prošnjo odobril. Črna gora je tako prvič imela posvetnega vladarja. Po vrnitvi v Cetinje je kneza Danila čakala prva težka politična odločitev. V Hercegovini se je začela vstaja pravoslavnega prebivalstva proti Turkom. Črna gora je morala do tega problema oblikovati svoje stališče. Knez Danilo se je odločil, da bo situacijo izkoristil za pripojitev Grahova Črni gori. Vojne operacije so se začele decembra leta 1852 in zgolj v dveh tednih so turške sile obvladale dolino Zete. Pričakovati je bilo mogoče hitro osvojitve Cetinja, vendar sta Rusija in Avstrija močno pritiskali na Porto, da ustavi napad na Črno goro. Na podlagi te intervencije sta Črna gora in Otomansko cesarstvo podpisali premirje februarja 1853. leta. Kljub vojaškemu porazu je sklenitev premirja kneza Danila prepričala, da Otomansko cesarstvo ne more zaustaviti Črne gore pri pripojitvi teritorijev, ki si jih želi (Šuković 2006: 94–98).

Knez Danilo je imel jasne cilje glede položaja Črne gore v mednarodni skupnosti. Leta 1856 je predstavnikom velikih sil, ki so sodelovali na Pariškem kongresu, poslal memorandum, ki je vseboval naslednje štiri zahteve:

- da se prizna neodvisnost Črne gore po diplomatski poti,
- da se meje Črne gore razširijo proti Hercegovini in Albaniji,
- da se določijo meje Črne gore s Turčijo na enak način kot so se določile meje Črne gore z Avstrijo,

- da se Črni gori odstopi Bar, obmorsko mesto na njeni meji.

Knez Danilo se je zavedal, da črnogorskega vprašanja ne bo mogoče rešiti, če ne bo dobilo mednarodne dimenzije, saj Črna gora sama ni bila dovolj močna, da bi lahko dosegla neodvisnost od Otomanskega cesarstva (Andrijašević in Rastoder 2006: 186–187).

Po nekaj manjših konflikth okoli Grahovca je prišlo maja leta 1858 do odločilne bitke med Turčijo, v kateri so Črnogorci Turkom prizadejali hud poraz. Porta se je ponovno odločila, da začne vojno proti Črni gori, vendar sta Rusija in Francija predlagali oblikovanje komisije, ki bi določila mejo med Črno goro in turškim delom Hercegovine. Ta predlog so sprejele tudi ostale velike sile, tako da je komisija pričela delovati julija 1858. Na konferenci konec leta 1858 v Carigradu so sodelovali predstavniki Otomanskega cesarstva, Avstrije, Rusije, Britanije, Francije in Prusije. Čeprav na konferenci ni bilo sprejeto stališče, da se Črna gora šteje za enakovredno polnopravno članico v mednarodni skupnosti, pa je komisija sprejela jasno določeno in mednarodno priznano mejno črto med Črno goro in Turčijo. V času svoje vladavine pa knez Danilo ni poskrbel samo za mednarodno umeščanje Črne gore, ampak je razvijal tudi notranjepolitični sistem v državi. Skupščina glavarjev je leta 1855 sprejela Zakonik Danila I., ki zagotavlja enakost vseh državljanov pred sodiščem in lastninske ter osebne pravice. Zakonik prav tako uvaja obveznost plačevanja davkov. Veliko zastavljenih ciljev na notranjem področju knezu Danilu ni uspelo uresničiti zaradi atentata leta 1860, ki ga je po naročilu avstrijske tajne službe izvedel črnogorski politični emigrant (Šuković 2006: 100, Andrijašević in Rastoder 2006: 198–199).

Nasledil ga je njegov nečak Nikola Petrović Njegoš, ki se je šolal v Trstu in Parizu (govoril je francosko, italijansko, nemško in rusko). Prvih nekaj let svoje vladavine je sledil politiki kneza Danila. Leta 1861 je tako nadaljeval tradicijo črnogorskih avantur v Hercegovini, vendar je bila reakcija Porte tokrat veliko močnejša in hitrejša. Velike sile tokrat niso podprle črnogorskih akcij, tako da je po hudih borbah turška vojska prišla v neposredno bližino Cetinja. Šele takrat so velike sile pozvale Turčijo, da preneha s svojimi operacijami v Črni gori, kar je ta tudi storila. Po koncu sovražnosti je Črna gora prejela ultimatum, v katerem Turčija zahteva pravico do izgradnje poti od Skadra do Nikšića preko črnogorskega ozemlja. Črnogorska vlada je morala obljubiti, da ne bo gradila utrd v mejnih pasovih, knez Nikola pa je moral zapustiti ozemlje Črne gore. Te pogoje je knez Nikola moral sprejeti, vendar mu kasneje o podpori Rusije in Franciji Črni gori ni bilo potrebno izvajati sprejetih obveznosti. Zaradi reševanja črnogorsko turških obmejnih sporov je knez Nikola v Carigrad poslal

vojvodo Ilijo Plamenca, ki je s Turki sklenil sporazum o razdelitvi najbolj spornih mejnih območij. Omenjeni sporazum je ohranjal relativni mir do leta 1874, ko je bilo v Podgorici ubitih 17 neoboroženih črnogorskih državljanov, kar je obe državi ponovno privedlo na rob vojne. Zadnja vojna obeh držav v 19. stoletju je izbruhnila 1876, ko je Črna gora poskušala razširiti svoja ozemlja proti Hercegovini in Severni Albaniji ter dokončno rešiti vprašanje priznanja njene neodvisnosti. V teh bitkah je bila črnogorska vojska uspešnejša in je poslala Turčiji minimalne zahteve glede ozemlja, ki bi jih naj ta odstopila Črni gori. Ker Porta ni bila pripravljena sprejeti črnogorskih zahtev, se je vojna leta 1877 nadaljevala. Turška vojska je potisnila Črnogorce proti Cetinju, tako da se je Črna gora znašla v izjemno težkem položaju. Ker pa je istočasno potekala tudi vojna med Rusijo in Turčijo, je morala slednja svojo vojsko nemudoma prestaviti v Bolgarijo, saj so ruske armade ogrožale Carigrad. To je Črnogorce potisnilo v superioren položaj, kar so izkoristili z osvoboditvijo Nikšića, Bara in Ulcinja. Otomansko cesarstvo na koncu 19. stoletja vse bolj in bolj izgubljalo svojo moč in vpliv. To se je pokazalo tudi na Berlinskem kongresu, ki je dokončno rešil vprašanje črnogorske državnosti (Andrijašević in Rastoder 2006: 201–205).

4.2 Berlinski kongres

Zametki črnogorske državnosti, kot jo poznamo danes segajo v obdobje Berlinskega kongresa⁹, v leto 1878. Črnogorci so kot narod sicer obstajali že prej, prav tako so tudi pred tem datumom izkazovali državotvorne težnje, vendar pa bomo v našem delu kot mejnik uporabili leto 1878, saj Berlinski kongres pomeni priznanje črnogorske državnosti s strani takrat največjih in najbolj vplivnih mednarodnih velesil (Musić 2001: 10).

Po pridobljeni suverenosti je Črna gora začela razvijati vse značilne attribute neke suverene države. Tako so se v Črni gori začele oblikovati institucije državne oblasti. Črna gora je organizirala svojo vojsko in izbrala državne simbole. Začela se je graditi infrastruktura, prav tako pa so se pričeli procesi administrativne delitve države. Pomemben del formiranja

⁹ Berlinski kongres je bil sestanek predstavnikov takratnih velikih sil – Nemčije, Avstro-Ogrske, Francije, Velike Britanije, Italije, Rusije in Turčije, ki so se pod predsedstvom Bismarcka sestali junija in julija 1878 v Berlinu. Po končani rusko-turško vojni tega leta in po miru v San Stefanu se je zelo povečal ruski vpliv na Balkanu. Sklenjena je bila mirovna pogodba, ki je temeljito spremenila politični zemljevid jugovzhodne Evrope. Največ je izgubila Turčija, ogromno pa so pridobile Srbije, Črna gora in Romunija, ki so s tem kongresom postale neodvisne države (Leksikon Cankarjeve založbe 1988: 96).

črnogorske državnosti zajema tudi umestitev pravoslavne cerkve v družbenopolitični ustroj države. Črna gora je bila kneževina, ki jo je vodil dedni knez, kateri je imel absolutna pooblastila. Do leta 1878 se ga je nagovarjalo s titulo »njegova svetlost«, potem pa si je knez sam spremenil naziv v »kneško visokost«. To titulo je uporabljal do leta 1900, ko je s soglasjem velikih sil njegov naziv bil povzdignjen v »kraljevo visokost« (Šuković 2006: 115–118).

Do leta 1879 je bil najvišji organ oblasti senat, ki je imel 12 do 16 članov, predsednika, podpredsednika in enega ali dva sekretarja. Senat je bil prvenstveno sodni organ, čeprav je izvrševal tudi določene administrativno – politične funkcije. Leta 1874 je bila izvedena reforma senata. V njegovem okviru so bile vzpostavljene uprave s posebnimi pristojnostmi (Uprava za notranje zadeve, Uprava za finance, Uprava za vojaške zadeve, Uprava za prosveto in Knežja pisarna za zunanje zadeve). V marcu leta 1879 je takratni knez Nikola, črnogorski vladar ukinil Senat in ustanovil tri nove institucije: državni svet, ministrstvo s šestimi oddelki in veliko sodišče (Andrijašević in Rastoder 2006: 213).

Državni svet je postal najvišje zakonodajno telo in najvišja državna nadzorna institucija. Obravnaval je prošnje in pritožbe ter sestavljal proračun. Člani tega organa so bili vsi ministri in osebe, ki jih je na to mesto določil knez. Državnemu svetu je bilo podrejeno Ministrstvo, ki je imelo šest oddelkov: za zunanje zadeve, za notranje zadeve in prebivalstvo, za prosveto, za pravosodje, za finance in za vojsko. Formalno je bil na čelu vseh ministrstev predsednik državnega sveta. To funkcijo je od leta 1879 do 1905 opravljal vojvoda Božo Petrović Njegoš. Prva črnogorska vlada je bila formirana šele leta 1906. Tretja institucija oblasti, ki je bila prav tako ustanovljena 1879, je bilo Veliko sodišče, ki je predstavljalo najvišjo sodno instanco v kneževini Črni gori. Velikemu sodišču je bilo podrejeno deset okrajnih sodišč (Andrijašević in Rastoder 2006: 213–214).

V administrativnem smislu je bila Črna gora razdeljena na kapetanije. Meje kapetanij so praviloma ustrezale mejam med plemenskimi skupnostmi, na katerih je bila nekoč osnovana črnogorska družba. Vodili so jih kapetani, ki so predstavljali najvišjo lokalno oblast. Kapetani so razsojali v primeru manjših sporov, opravljali so določene administrativne posle in pobirali davke, do leta 1871 pa so prav tako opravljali vojaške posle. Tega leta so v Črni gori ustanovili načelnštva, ki so predstavljala sodno – administrativni organ državne oblasti. Do leta 1878 je v Črni gori obstajalo devet načelnštev. Tega leta so državo administrativno

razdelili na deset nahij, ki so se dalje delile na kapetanije. Leta 1903 pa je bil sprejet zakon, ki je uvedel novo administrativno delitev Črne gore na pet oblasti (Andrijašević in Rastoder 2006: 214–215).

V Črni gori je imela pravoslavna cerkev status državne religije, vse ostale veroizpovedi pa so uživale popolno svobodo. Na čelu pravoslavne cerkve je bil črnogorski oziroma cetinjski metropolit. Po letu 1878 je bila črnogorska pravoslavna cerkev razdeljena na dve eparhiji, ki sta se dalje delili na 84 oziroma 75 parohij (Šuković 2006: 116–117).

Kneževina Črna gora je imela svoj grb in zastavo¹⁰, vendar ni imela lastne valute (uporabljala avstrijski in turški denar). Prvi črnogorski denar (perper) je prišel v obtok leta 1906. V 60-ih in 70-ih letih 19. stoletja je imela Črna gora med 125.000 in 130.000 prebivalcev¹¹. Glavno mesto Črne gore je bilo v tistem času mesto Cetinje (Andrijašević in Rastoder 2006: 215).

Gospodarstvo Črne gore je v tistem času temeljilo predvsem na živinoreji in s to dejavnostjo povezanih proizvodih. Z izvozom teh proizvodov si je Črna gora zagotavljala nujna sredstva za nabavo žita. Slaba gospodarska situacija je bila v veliki meri posledica negativne trgovinske bilance, ki je ob začetku 20. stoletja pripeljala do resne krize in porasta zunanjega dolga na vrednost, ki je bila večja od petih proračunov države. Tem težavam je sledilo množično izseljevanje ob koncu 19. in začetku 20. stoletja. Samo v letih 1885 do 1892 se je iz Črne gore izselilo 15 % prebivalstva. V obdobju od leta 1878 do leta 1905 je bil dosežen velik napredek v pravnem sistemu. Izdanih je bilo veliko zakonskih aktov, ki so regulirali delo organov oblasti in lastniško-pravne odnose (Musić 2001: 10–11).

¹⁰ Po ustavi kneževine Črne gore iz leta 1905 je grb Črne gore «dvoglavi beli orel s cesarsko krono nad orlovskima glavama s skripto v desni in z žezlom v levi nogi, na prsni pa nosi leva na rdečem ščitu». Zastava Kneževine je bila rdečo–modro–bela polje (barve so bile razporejene horizontalno), z belim križem v sredini. Na križu so bile izvezene vladarjeve inicialke. Grb, ki je bil izvezen na zastavi, se je od prej omenjenega grba razlikoval zgolj po tem, da so leva na rdečem ščitu zamenjale vladarjeve inicialke, lev pa je bil prestavljen pod orlove kremplje. Himna kneževine Črne gore je bila od leta 1870 dalje »Ubavoj nam Crnoj Gori« (Andrijašević in Rastoder 2006: 215).

¹¹ Pred vojno leta 1876 je imela 140.000 prebivalcev, po letu 1878 pa približno 170.000 prebivalcev. Ob koncu 19. stoletja je prebivalstvo naraslo na malo več kot 200.000 ljudi. Prvi popis prebivalstva je bil izveden leta 1909, ki je pokazal, da v Črni gori živi 317.856 prebivalcev. Ti podatki so po mnenju večine zgodovinarjev lažni, saj podatki Ministrstva za notranje zadeve iz leta 1911 kažejo, da je v tem času v Črni gori živelo 222.018 prebivalcev (Andrijašević in Rastoder 2006: 215).

V Črni gori je izhajalo nekoliko časopisov in več deset periodičnih publikacij. Do leta 1907 je bil ves črnogorski tisk pod neposrednim nadzorom črnogorske oblasti (Andrijašević in Rastoder 2006: 207–213).

Vidimo lahko, da je Črna gora od leta 1878 dalje izkazovala in razvijala vse institucije in značilnosti držav takratnega časa. Ti začetki institucionalnega, političnega, ekonomskega, pravnega in družbenega razvoja predstavljajo temelj državnosti in državotvornosti naroda Črne gore, ki je z letom 2006 kulminiralo v popolni neodvisnosti in ponovnem samostojnem vstopu v mednarodno skupnost. V sklopu tega dolgotrajnega procesa je narod Črne gore razvijal svojo politično-kulturno zavest. V našem delu bomo znotraj fenomena te politične zavesti preučevali ključne točke razvoja črnogorskega parlamenta ter njegove vloge in pomena za razvoj črnogorske družbe in delovanja črnogorske države.

4.3 Ustavnost in parlamentarizem v Črni gori

Knez Nikola je od prihoda na oblast s Črno goro upravljal kot absolutni despot, čigar volja ni bila z ničemer omejena. To je bil tradicionalen način vladanja, ki je odgovarjal patriarhalnemu karakterju in politični kulturi črnogorske družbe. Ob koncu 19. stoletja velika večina Črnogorcev ni imela nikakršnih predstav o parlamentarizmu in ustavnosti. Prav tako bi težko trdili, da se je črnogorski narod zavedal koristi prenehanja absolutistične vladavine njihovega kneza. Koncept politične svobode ni bil poznan.

Svojega vladarja so Črnogorci nazivali z »gospodarjem«, njihova percepcija kneza pa je bila povezana z idejo skrbnega očeta in pravičniškega zaščitnika. Knez je predstavljal vse prvine tuzemske moči: odločal je o položajih v državnih službah, delil je zemljo in hiše, dajal je štipendije in pomoči, vpisoval v šole in gimnazije, delil odlikovanja in časti, razsojal v sporih, v kolikor je to želel in odpuščal dolgove državi (Andrijašević in Rastoder 2006: 253). Dejstvo je, da je vladal na relativno malem področju z malo prebivalstva v državi, katere administrativni aparat je bil majhen in preprost, vendar je vse to omogočalo resnično absolutno vladavino nekega posameznika. Zavest o vladarjevi skrbi za vsakega posameznika tako ni bila za lase privlečena.

Na začetku 20. stoletja v Črni gori še vedno ni bilo resnega političnega gibanja, ki bi lahko vplivalo na kneza Nikolo, da sprejme ustavo in vsaj na formalni ravni omeji svojo oblast. Takratni časopisi so celo objavljali članke, ki so dajali vedeti, da bi bil knez sicer navdušen nad takšnim razvojem dogodkov, vendar ljudstvo Črne gore še ni pripravljeno za tak korak. Knez Nikola je tako ustavo podaril črnogorskemu ljudstvu. To dejanje je bilo predvsem posledica dogodkov v Rusiji. Ruski car je namreč pod pritiskom revolucionarnih množic moral pristati na sprejem ustave. Ker Knez Nikola ni želel ostati edini absolutistični vladar v Evropi, je Črna gora dobila svojo prvo ustavo. Ustavodajna skupščina je bila sklicana 19. decembra leta 1905. Knez je skupščini podal ustavo, ki jo je ta enoglasno sprejela in tako Črno goro spremenila v »dedno ustavno monarhijo z narodnim predstavništvom«. Narodno predstavništvo oziroma skupščino so sestavljali poslanci, ki so bili voljeni na neposrednih volitvah vsake štiri leta (Šuković 2006: 141).

Ustava je določala, da ima Narodna skupščina zakonodajno oblast, ki jo deli s knezom, vendar so zakoni pričeli veljati šele takrat, ko jih je knez podpisal. Knez je sklical skupščino, prav tako pa jo je imel moč razpustiti. Poslanci se niso smeli zbrati brez knezovega poziva na zasedanje. Skupščina je imela izključno pravico odločanja o uvajanju in spreminjanju davkov, državnem proračunu in zadolževanju države. Volila je predsednika in dva člana Glavne državne kontrole. Ostali visoki organi državne oblasti (Ministrski svet, Državni svet, Veliko sodišče) so bili podrejeni knezu. Zaradi takšnih delitev pristojnosti je knezova oblast ostala bolj ali manj neomejena (Šuković 2006: 195–198).

Prve parlamentarne volitve so bile 27. septembra leta 1906. Na volitvah so kandidati kandidirali samostojno brez specifičnih političnih programov. Volili so 62 poslancev. Volilno pravico so imeli vsi Črnogorci, ki so dopolnili 21. leto starosti. Črnogorska skupščina naj bi imela 76 sedežev, vendar je Knez predvideval, da bodo preostalih 14 sedežev zasedli člani vlade, ki jih je imenoval on sam. Prva skupščina se je sestala 31. oktobra 1906. Že po nekaj zasedanjih skupščine je bilo jasno, da večina poslancev ni naklonjena dvoru. To se je najbolj pokazalo s tem, da je za predsednika skupščine z veliko večino bil izbran kandidat, ki ga ni podpiral dvor. Takoj za tem je večina poslancev podala kritiko vlade Lazarja Mijuškovića in ni želela potrditi poslanskih mandatov ministrov vlade, ki jih je imenoval knez. Na predlog kneza je Mijušković odstopil, nato je skupščina na to mesto predlagala Marka Radulovića, ki je novo vlado formiral 25. novembra 1906. Vlada je odstopila že januarja, saj knez ni upošteval niti enega predloga vlade. Za novega predsednika je bil februarja 1907 izbran

Andrija Radović, ki je prav tako zaradi nesodelovanja Kneza odstopil čez dva meseca. Tretji predsednik Vlade je aprila 1907 tako postal Lazar Tomanović, ki pa je bil popolnoma predan knezu. Knez Nikola je tako popolnoma nadziral delo vlade, kar je omogočilo, da je Tomanović ostal na tem položaju do junija 1912.

Politično življenje v Črni gori sta v prvih letih po sprejemu Ustave zaznamovali predvsem dve zaroti proti oblasti kralja Nikole. Obe zaroti so pravočasno odkrili prvo, t.i. bombaško afero, to je leta 1907, drugo t.i. kolašinsko pa leta 1909. Vse te afere, politični spori in krize so privedli do globoke cepitve črnogorske družbe. Tako razcepljena je Črna gora stopila v obdobje balkanskih vojn in prve svetovne vojne, ki so ta razdor samo še razcepile (Andrijašević in Rastoder 2006: 253–259).

4.4 Razglasitev kraljevine

Na začetku 20. stoletja Črna gora ni imela veliko razlogov za zadovoljstvo. Zastali so uspehi na gospodarskem področju, kar je Črno goro vodilo v zaostajanje in eksistencialno ogroženost njenega prebivalstva. Lakota, revščina, pomanjkanje obdelovalnih površin in ekonomske emigracije so bile vsakodnevni pojav. Mednarodna menjava je imela izrazit deficit, saj je vrednost izvoza dosegala 12.5 milijona perperov, uvoz pa 37 milijonov perperov. Državo je prav tako pestil velik zunanji dolg, saj je bila leta 1906 avstro-ogrskim bankam dolžna več kot milijon in pol kron, celoletni proračun Črne gore pa je znašal dva milijona kron. Tako je v obdobju od 1903 do 1914 v Ameriko in Srbijo emigriralo približno 20 % črnogorskega prebivalstva. V teh težavnih gospodarskih razmerah se je Črna gora pripravljala na proslavo 50-letnice vladavine kneza Nikole, organizirane 15. avgusta 1910. Na ta datum je bil knez Nikola povzdignjen v kralja, država pa v kraljevino. Knez je s posebno proklamacijo narodu objasnil, da mu je črnogorska skupščina z željo, da nagradi črnogorski narod za hrabrost in požrtvovalnost, podala predlog, da se obnovi staro kraljestvo. Istega dne je bil v skupščini sprejet Zakon o razglasitvi Črne gore za kraljevino (Šuković 2006: 341–343).

4.5 Nacionalna politika Črne gore

Od začetka 18. stoletja, ko se je Črna gora državno konstituirala, pa vse do izgube državnosti leta 1918 je imela Črna gora teritorialne aspiracije po ozemljih v svoji okolici. Ta politični cilj, ki je bil ideološko utemeljen na t.i. principu zgodovinske pravice, so zgodovinarji poimenovali ustvarjanje velike Črne gore. Da bi lahko v ugodnem trenutku svoje teritorialne apetite čim lažje realizirala, je Črna gora v svoji okolici nenehno širila svoj politični vpliv. Do Berlinskega kongresa je bil ta pritisk usmerjen predvsem na Hercegovino, po njem pa na okoliška ozemlja, ki so ostala pod turško oblastjo. Z izkoriščanjem slabega mednarodnega položaja Turčije je Črna gora uspela pridobiti neformalni status zaščitnice pravic pravoslavcev, ki so bili pogosto šikanirani s strani turške države. Nacionalna politika, ki jo je Črna gora vodila v svoji okolici, je imela za končni cilj čim bolj uspešno vojno proti Turčiji. Razmišljanja o tej vojni so bila prisotna vse od leta 1880 dalje, ko so velike sile samovoljno končale turško-črnogorske obmejne spore na način, ki ga je Črna gora štela za nepravičnega.

Nacionalne načrte Črne gore je v veliki meri »zmotila« leta 1908 tudi aneksija Bosne in Hercegovine s strani Avstro-Ogrske leta. Velik del Hercegovine je bil v neposredni sferi črnogorskih teritorialnih aspiracij. Čeprav je bila Avstro-Ogrska odločitev sprejeta z močnim nezadovoljstvom, pa Črna gora ni imela nikakršnega vzvoda, da to odločitev spremeni. Še posebej neprijetno je bilo dejstvo, da je aneksijo Bosne in Hercegovine odobrila tudi Rusija, ki je izjavila, da tak razvoj dogodkov ne ogroža njenih interesov na Balkanu. V takšnih okoliščinah je Črna gora lahko kvečjemu upala na pridobitev kakšne koncesije, ki bi vsaj malo izboljšala njen položaj. Črna gora je bila pri tem relativno uspešna, saj ji je uspelo doseči revizijo 29. člena Berlinske pogodbe, ki je omejeval črnogorsko suverenost v Barskem pristanišču. Ko je črnogorski vladar dobil sporočilo iz Petrograda, da kaj več ni mogoče pričakovati, je črnogorska vlada aprila leta 1909 kot zadnja evropska država priznala dejstvo bosansko-hercegovske aneksije. Aneksija Bosne in Hercegovine je bila jasen signal, da se velike sile v Evropi ne menijo več za ohranjanje teritorialne integritete turškega cesarstva na Balkanu. Rusija in Avstro-Ogrska sta se septembra 1908 dogovorili, da evropsko Turčijo ohranjata samo do te mere, kolikor to dopuščajo možnosti. Za Črnogorce je bil to znak, da se pričnejo pripravljati na pripojitev tistih teritorijev, ki jim po njihovem mnenju pripadajo (Andrijašević in Rastoder 2006: 266–268).

V tem času so se balkanske države (Črna gora, Srbija, Bolgarija, Romunija in Grčija) pripravljale, da zaokrožijo svoj državni in nacionalni prostor v skladu s svojimi strateškimi cilji, povezanimi z delitvijo Osmanskega cesarstva, ki je razpadalo. Balkanski prostor,

katerega podobo so na Berlinskem kongresu krojile velike evropske diplomacije, je v naslednjih desetletjih živel v relativnem miru¹². Tajni dogovori med balkanskimi državami, ki jih je iz ozadja vzpodbujala Rusija, so v obdobju od leta 1911 do leta 1912 ustvarili t.i. balkansko zvezo, katere cilj je bil osvoboditi Balkan izpod Turčije. Črna gora je tako z Bolgarijo sklenila ustni sporazum o skupni vojaški akciji proti Turčiji, s Srbijo pa je na tajnih pogovorih v Luzernu 6. oktobra 1912 podpisala vojno konvencijo (Andrijašević in Rastoder 2006: 273).

V skladu z dogovori je Črna gora 8. decembra 1912 prva napovedala vojno Turčiji. Tako se je začela prva balkanska vojna, v kateri je bil glavni strateški cilj Črne gore osvojiti Skadar. Za Črno goro je bil Skadar življenjskega pomena, saj bi nadzor nad Skadarskim jezerom omogočal pridobitev veliko obdelovalnih površin, ki jih je Črna gora nujno potrebovala. Prav tako bi Črna gora dobila naravni izhod na morje. V prvi balkanski vojni je bila črnogorska vojska delno uspešna. Pohodi na Sandžak in Metohijo so bili zmagoslavni, vendar pa Črni gori ni uspelo osvojiti Skadra pred decembrskim podpisom premirja. Črna gora je bila prepričana, da ji bo Skadar dodeljen v sklopu mirovne konference, kar pa je po odločitvi velikih sil, da se ustanovi samostojno država Albanija (17. december 1912), postalo težko izvedljivo. Kljub temu je Črna gora ostala odločena, da Skadar osvoji in velike sile postavi pred izvršeno dejstvo. Od 7. februarja do 31. marca leta 1913 traja neuspešna črnogorska ofenziva na Skadar. V tem času mednarodna flota prične blokirati Jadransko obalo, zato Srbija opusti blokado Skadra in vrne svojo vojsko v domovino. Črnogorci še naprej vztrajajo pred Skadrom, katerega garnizija 23. aprila 1913 podpiše kapitulacijo in zapusti mesto. Tako je Črna gora vojaško osvojila Skadar, vendar jo je čakala težavna diplomatska bitka, če je hotela obdržati to mesto. 27. aprila je bila na Cetingju Črni gori vročena zahteva, da Skadar preda mednarodnim silam, vendar Črna gora to zavrne. Po grožnji z intervencijo s strani Avstro-Ogrske vojske kralj Nikola Skadar preda mednarodnim silam 9. maja 1913. Mirovna pogodba med Turčijo in balkanskimi zaveznicami Črni gori prinese povečanje njenega teritorija za 48 %. Tako se razširi črnogorsko ozemlje okoli Podgorice, Metohije in Sandžaka. Črna gora dobi skupno mejo s Srbijo in Avstro-Ogrsko (Rossos 1992: 85–93).

¹² Izjema je srbsko-bolgarska vojna leta 1885.

4.6 Črna gora v prvi svetovni vojni

Julijska kriza leta 1914, ki jo je izzval atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda, je pomenila povod za prvo svetovno vojno. V tem sporu je Črna gora brezpogojno stala na strani Srbije. Istega dne, ko je Avstro-Ogrska napovedala vojno Srbiji, je kralj Nikola izdal ukaz o mobilizaciji, 6. avgusta pa je Črna gora napovedala vojno Avstro-Ogrski kljub temu, da ji je za nevtralnost obljubljala Skadar. Črnogorsko vojsko je sestavljalo 50.000 mož, njeni strateški cilji pa so bili širitev črnogorskega teritorija na območje Skadra, Boke Kotorske, Hercegovine in dele Bosne, za kar so obstajali etnični in zgodovinski razlogi (Andrijašević in Rastoder 2006: 285).

Načelnik štaba črnogorske vrhovne komande je postal srbski general Božidar Janković, s čimer je bila črnogorska vojska v praksi postavljena pod vrhovno komando srbske vojske. Zaradi neustrezne opremljenosti črnogorske vojske je Srbija Črni gori nudila vojaško pomoč, kot tudi Francija in kasneje dokaj neuspešno Italija. Vojne operacije v tem obdobju so bile usmerjene predvsem na zaščito meje z Avstro-Ogrsko in Bosno. V sredini avgusta je bila črnogorska obramba sicer prebita, vendar je zmaga srbske vojske na Ceru Avstro-Ogrsko prisilila na umik svojih sil iz Sandžaka. V času zatišja na balkanski fronti od septembra leta 1914 do oktobra leta 1915 Črna gora zopet s samostojno akcijo teži k pridobitvi svoje najpomembnejše interesne sfere, Skadra. Črnogorska vojska junija 1915 osvoji Skadar, kar privede do protestnega odstopa srbskega generala Jankovića, ki ga na mestu načelnika štaba zamenja polkovnik Pešić. Po intervenciji Rusije se je afera v zvezi s Skadrom končala s kolektivno noto zavezniških sil, da ne priznavajo zavzetje Skadra (Andrijašević in Rastoder 2006: 286).

Oktobra 1915 Avstro-Ogrska začne veliko ofenzivo na Srbijo. Ker se je srbska vojska umikala, je črnogorska vojska ščitila njen umik. Nekaj več kot 110.000 vojakov in oficirjev srbske vojske po hudih naporih in izgubah konec decembra 1915 prispe na albansko obalo, od koder so se umaknili na Krf, kjer je preostanek vojne deloval sedež srbske vlade in vojaške komande. Črnogorska skupščina se je zadnjič sestala 25. decembra 1915. Njena vojska je ostala osamljena na balkanskem bojišču. Ker ni bilo nikogar, ki bi ščitil umik črnogorske

vojske, se je odločila za pričetek pogajanj z Avstrijo. 5. januarja 1916 so trikrat močnejše Avstro-Ogrske sile začele napad na Črno goro. 40.000 črnogorskih vojakov bi moralo držati fronto daljšo od 500 kilometrov, kar je bilo nemogoče. Črna gora se je znašla v nemogoči situaciji in 10. januarja zaprosila za premirje, vendar je Avstro-Ogrska zahtevala popolno kapitulacijo. Kralj Nikola je Črno goro zapustil 19. januarja 1916, dva dni za vsemi srbskimi oficirji in poveljstvo nad vojsko prepustil generalu Vukotiću. Ministri, ki so ostali v Črni gori, so v soglasju z Vukotićem in princem Mirkom ukazali razpust vojske. Tako je Črna gora kapitulirala, ne da bi dejansko podpisala izjavo o kapitulaciji. Za razliko od Srbije, ki je uspela ohraniti 150.000 mož svoje vojske, je Črna gora ostala brez nje, kar je pomembno vplivalo na prihodnost teh dveh držav. Črna gora je bila okupirana s strani Avstro-Ogrske vojske, ki je sedež imela na Cetinju. Od avgusta 1916 je organiziran oborožen odpor proti okupaciji, kar privede do masovnega interniranja in drugih kazenskih ukrepov. Z bližanjem konca vojne je število uporniških skupin naraščalo, kar je vezalo vse več in več okupatorjevih vojaških sil na to območje. Avgusta 1918 je tako na območju Črne gore bilo med 40.000 in 45.000 pripadnikov okupatorske vojske, kar je več kot na kateremkoli drugem zasedenem območju (Andrijašević in Rastoder 2006: 287–291).

Ko je kralj Nikola zapustil Črno goro, je ostal brez vojske in materialnih sredstev, njegov ugled med zavezniki pa je bil omajan. Preko Italije je kraljev odbor prispel v Francijo, kjer se je nastanil v bližini Pariza in živel na račun subvencij Velike Britanije in Francije. V tem obdobju se je že odprlo vprašanje prihodnosti Črne gore in njene združitve s Srbijo. Rusija je podpirala zedinjenje Črne gore in Srbije pod Karađorđevići, saj bi to pomenilo, da bi Rusija na Balkanu imela veliko zaveznico, ki bi ji pomagala pri zaščiti njenih interesov. Rusija je tako leta 1916 ukinila subvencijo Črni gori in zavrnila možnost, da bi kralj Nikola prišel v Rusijo. Zaradi sumov o tajnih dogovorih z Avstro-Ogrsko in odgovornosti za kapitulacijo črnogorske vojske kralj Nikola in njegov krog niso imeli podpore ostalih zaveznikov (Francije, Velike Britanije in Italije). V takšnih okoliščinah je bil primarni cilj črnogorske vlade in kralja povratek v Črno goro in blažitev posledic propagandne kampanje za brezpogojno združitve Črne gore in Srbije, ki jo je v veliki meri podpirala srbska vlada. Da bi lahko te cilje realizirali, je bilo potrebno nujno osnovati črnogorsko vojsko v emigraciji. Več poskusov v to smer je propadlo predvsem zaradi nasprotovanja srbske vlade, ki jo je pri tem podpirala Francija. Aprila 1916 je kralj Nikola zamenjal predsednika vlade Miškovića z Radovićem. Ta je kralju Nikoli avgusta 1917 prinesel memorandum o zedinjenju Črne gore in Srbije ter mu predlagal, da abdicira v korist Aleksandra Karađorđevića. Kralj Nikola predloga ni sprejel z

obrazložitev, da se o tem lahko razpravlja šele po osvoboditvi Črne gore. Radović je odstopil, predsednik vlade pa je postal general Milo Matanović. Ker tudi Matanović ni uspel realizirati ciljev, ki si jih je zastavil črnogorski dvor, je kralj Nikola za predsednika vlade imenoval Evgenija Popovića, dolgoletnega črnogorskega konzula v Rimu, vendar tudi to ni vplivalo na položaj Črne gore ob zaključku prve svetovne vojne (Šuković 2006: 347–352).

V letu 1918 je postalo jasno, da Avstro-Ogrska in Nemčija izgubljata vojno. Na jugovzhodu se je pripravljala odločilni napad na Solunsko fronto, katere preboj se je začel 14. septembra 1918. Istočasno s prebojem Solunske fronte se je po odločitvi medzavezniške konference v Versaillesu 7. oktobra 1918 sprejela odločitev, da zavezniške sile okupirajo Črno goro. To odločitev je sprejel Vrhovni vojni svet na predlog feldmaršala Ferdinanda Focha, vrhovnega poveljnika zavezniških armad. Odločeno je bilo, da Črno goro in severno Albanijo okupirajo zavezniške sile brez srbske vojske. Francozi so mimo vseh dogovorov dovolili vstop srbskim silam z jasnimi političnimi cilji po združitvi Srbije in Črne gore. Po prihodu v Skopje je srbsko vrhovno poveljstvo napotilo svoje sile v Črno goro in severno Albanijo. To nalogo so zaupali polkovniku Dragutinu Milutinoviću, kateremu je 8. oktobra regent Aleksander izdal naslednji ukaz: »Pri radu u Crnoj Gori nemojte biti meka srca. Kralju Nikoli treba zabraniti dolazak u Crnu Goru po svaku cenu, pa ma upotrebili razna sredstva« (Andrijašević in Rastoder 2006: 293). Na ta način je Francija pomembno vplivala na prihodnost Črne gore, saj je v tem času kralju Nikoli preprečevala vrnitev v Črno goro z obrazložitvijo, da bi to v času trajanja vojnih operacij bilo prenevarno.

4.7 Združitev Črne gore in Srbije ter vstop v Kraljevino SHS

Ideja o skupni državi južnoslovanskih narodov se je pričela razvijati v 19. in pričetku 20. stoletja. Temeljila je na zavesti o etnični bližini in potrebi po ustvarjanju skupnosti ljudi sorodnega porekla, jezika in vere. Ta ideja je obstajala v različnih političnih in nacionalnih konceptih, za realizacijo katere je bilo potrebno zrušiti dve močni cesarstvi, ki sta dominirali na balkanskem prostoru (Habsburško in Otomansko cesarstvo). Proces jugoslovanskega združevanja je zaradi zgodovinskih okoliščin nekoliko zamujal za sorodnima procesoma, ki sta se odvijala v Italiji in Nemčiji. Jugoslovanska ideja je obstajala vzporedno z idejo polnega razvoja nacionalnih gibanj, ki so bila v Srbiji, na Hrvaškem in v Sloveniji leta 1918 v polnem razmahu. Zato je osnovna dilema jugoslovanstva kot nacionalne oziroma državne ideje bila

vgrajena že v temelje skupnosti, ki je bila ustvarjena leta 1918. Temeljila je na ideji nacionalne enotnosti južnih Slovanov. Videli smo lahko, da so te dileme postale tudi omejitve, znotraj katerih so se spopadale posebne nacionalne ideje. Ideja jugoslovanstva je bila različno razumljena v različnih območjih bodoče države (Šuković 2006: 369–372).

Za jugoslovansko vprašanje je bilo izjemnega pomena leto 1917. V tem času rezultat vojne še ni bil jasen, v Rusiji je komunistična revolucija povzročila padec carja in izstop Rusije iz vojne, v vojno pa so vstopile ZDA, ki niso imele nikakršnih obveznosti niti ozirov do predhodno podpisanih dogovorov zavezniških sil. V Avstro-Ogrski je bilo tega leta obnovljeno delovanje parlamenta, kar je 33 zastopnikov izkoristilo za objavo Majske deklaracije, v kateri se zahteva vzpostavitev jugoslovanske države znotraj habsburške monarhije z Zagrebom kot glavnim mestom. V tej situaciji je srbska vlada pod vodstvom Nikole Pašića ocenila, da je treba ponovno prepričati zaveznike, da so Srbi, Hrvati in Slovenci v resnici en narod s tremi imeni. V ta namen je bila organizirana konferenca med srbsko vlado, ki je predstavljala Srbijo in Južnoslovanskim odborom, ki je predstavljal južne Slovane v Avstro-Ogrski. Kot rezultat dela konference je nastala Krfska deklaracija, na temeljih katere naj bi se konstituirala bodoča država. Osnovno izhodišče deklaracije je bila teza, da so Srbi, Hrvati in Slovenci en narod, ki se na osnovi principa samoodločbe ima pravico združiti v eno neodvisno nacionalno državo. Ta bi bila ustavna, demokratična in parlamentarna monarhija, na čelu katere bi bila dinastija Karađorđevićev. Leta 1918, ko je padec habsburške monarhije bil le še vprašanje časa, se je v Zagrebu oktobra osnoval Narodni svet predstavnikov Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so živeli v Avstro-Ogrski. Tudi ta svet je predvidel združitev vseh Hrvatov, Slovencev in Srbov v eno neodvisno državo. Ko je 29. oktobra 1918 Hrvaški sabor prekinil državnopravne odnose med Kraljevino Hrvaške, Slavonije in Dalmacije in Kraljevino Madžarske ter Avstrijskim cesarstvom, je dejansko nastala nova država. Ker je avstrijski cesar 28. oktobra sprejel Willsonove mirovne pogoje, je že naslednji dan nastala država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je zajemala področje Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Vojvodine. Narodni svet sta takoj priznali Madžarska in Srbija, kar je pomenilo, da se je zaključku vojne pojavil nov subjekt jugoslovanskega vprašanja – država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki jo je zastopal Narodni svet (Andrijašević in Rastoder 2006: 299–303).

Da bi se lahko ustvarila država v smislu Krfske deklaracije, je bilo treba začeti pogovore s predstavniki nove države. Na Ženevski konferenci so se srečali Nikola Pašić, predsednik

vlade Srbije, dr. Ante Trumbić, predsednik Jugoslovanskega odbora in dr. Anton Korošec, predsednik Narodnega sveta v Zagrebu. Z Ženevsko deklaracijo so bile potrjene odločitve iz Krfske deklaracije o združitvi Srbov, Hrvatov in Slovencev v eno državo, vendar pa je vprašanje državne ureditve ostalo odprto. V odnosu do jugoslovanskega vprašanja so imele tudi tuje sile svoje interese. Francija je podpirala idejo močne Srbije in enotne jugoslovanske države z dinastijo Karađorđević na čelu. Velika Britanija je na področju Balkana priznavala primat francoski diplomaciji, Rusija pa se je zaradi revolucionarnih sprememb za dalj časa umaknila iz tega področja. ZDA so zagovarjale pravico narodov do samoodločbe in zaradi tega niso nasprotovale nastanku nove države na Balkanu. Izrazito proti temu razvoju dogodkov pa je bila Italija, in sicer zaradi tajnih dogovorov o ozemeljskih koncesijah na področju Jadrana in Dalmacije kot nagrade za prestop na stran Antante v vojni. Vzporedno s temi dogodki se odvijajo procesi združevanja Črne gore in Srbije. Ta ideja ni bila nova, saj že leta 1866 knez Nikola in knez Mihail skleneta dogovor o skupni vstaji proti Turkom in zedinjenju srbskega naroda s pripojitvijo Črne gore Srbiji, medtem ko bi knez Črne gore obdržal naziv princa vladajoče rodbine in prvo mesto za princem naslednikom. Realizacija tega dogovora ni bila nikoli izvršena, saj so bili srbsko-črnogorski odnosi vedno polni sumničenja, nezaupanja in obojestranskih obtožb. Stanje se je še stopnjevalo po prihodu Karađorđevićev na oblast leta 1903. Od tega leta dalje so osebni nesporazumi močno vplivali na srbsko-črnogorske odnose, še posebej, ko je Srbija postala glavni steber ruske politike na Balkanu, Črna gora pa je ostala brez svojega najmočnejšega zaveznika in je bila potisnjena na rob balkanske politike. Leta 1913 je bil v Beograd poslan Lazar Mijušković, da bi začel pogovore o uniji med Srbijo in Črno goro. 2. marca 1914 je kralj Nikola kralju Petru predlagal ustanovitev vojaške diplomatske in finančne unije. Razgovori so bili prekinjeni zaradi vojne, v kateri je bila pozicija Črne gore izrazito oslABLJENA zaradi vojaškega zloma leta 1916. V tem času je srbska vlada na Krfu izvajala močno kampanjo proti Črni gori, ki je temeljila na treh glavnih točkah: da je kralj Nikola obrnil hrbet Rusiji in sklenil tajni dogovor z Avstrijo:

- da je leta 1916 izdal Črno goro in predal Lovćen Avstriji,

- in da je iz države odnesel ogromno bogastvo in ga deponiral v angleških bankah.

Kljub temu, da se nobena od teh obtožb ni izkazala za resnično, pa je njihovo ponavljanje doseglo svoj cilj, to je eliminirati Črno goro kot akterja procesa ustvarjanja jugoslovanske države. Srbska vlada na Krfu sploh ni bila pripravljena govoriti z begunsko črnogorsko vlado o združitvi Srbije in Črne gore. Za srbsko politiko je bilo to vprašanje popolnoma ločeno od vprašanja skupne jugoslovanske države (Andrijašević in Rastoder 2006: 302–306).

V tem času je srbska vlada financirala nastanek in delovanje črnogorskega odbora za združitev, katerega delovanje je bilo popolnoma usklajeno z interesi srbske vlade. Črnogorski odbor za združitev je imel jasne cilje:

- osvoboditev Črne gore,
- enakopravna združitev Srbije in Črne gore v eno državo,
- in priključitev ostalih jugoslovanskih ozemlj.

Odbor, ki ga je kot akterja priznavala samo Srbija, je priznaval in podpiral Krfsko deklaracijo. V procesu združevanja južnoslovanskih narodov so interese različnih narodov zastopali Narodni svet kot predstavnik južnih Slovanov v Avstro-Ogrski, srbska vlada kot predstavnica Srbije ter Jugoslovanski odbor kot predstavnik obeh naštetih entitet, Črna gora pa svojega akterja ni imela, kar kaže na to, da je Srbija uspela popolnoma realizirati svoje politične interese. Temeljna ovira za združitev Črne gore in Srbije je bila po mnenju srbske vlade dinastija Petrović in njen suveren kralj Nikola. Želja slednjega je namreč bila osvoboditev in teritorialna razširitev Črne gore, šele nato združitev s Srbijo pod enakopravnimi pogoji. Kralj Nikola in njegova vlada so ostro obsodili Krfsko deklaracijo, ker Črna gora ni bila povabljena na pogovore z Jugoslovanskim odborom. Prav tako so srbsko vlado obtožili za napad na suverenost Črne gore. T.i. črnogorski odbor za zedinjenje pa je bil razglašen za sovražnega in izdajalskega. Črna gora se je sicer poskušala vključiti v končne dogovore o združitvi južnoslovanskih narodov v eno državo, vendar črnogorski delegaciji zaradi nasprotovanja Pašića to ni bilo omogočeno. Istočasno so politično iniciativo prevzeli Črnogorci, ki so delovali v skladu z navodili srbske vlade. Kljub vztrajanju kralja Nikole, da se vrne v svojo državo, mu je Francija to še naprej preprečevala. Opozorjen je bil, da bi njegov odhod v Črno goro pomenil prekinitev diplomatskih stikov med Francijo in Črno goro, kasneje pa je bil preprečen dvig denarja iz francoske banke, ki bi ga kralj potreboval za vrnitev v domovino. Kralj Nikola in njegova vlada sta tako v emigraciji dočakala vse ključne odločitve, ki so vplivale na prihodnost Črne gore (Andrijašević in Rastoder 2006: 304–305).

4.8 Podgoriška skupščina in konec črnogorske države

Zedinjenje Črne gore in Srbije je prišlo v zadnjo fazo v času osvoboditve Črne gore z vstopom zavezniških sil na ozemlje Črne gore. Pri tem je bila vloga srbskih vojaških sil natančno določena. Na seji srbske vlade 15. oktobra 1918 je bil za poverjenika za politična vprašanja v Črni gori izbran Svetozar Tomić. V Odbor pa so poleg njega in Pašića prišli še:

Petar Kosvić, Janko Spasojević in Miloslav Raičević. Ti posamezniki so takoj po vstopu srbskih sil v Črno goro oblikovali začasni centralni izvršni odbor za združitev Srbije in Črne gore, ki je deloval po navodilih srbske vlade. Vendar pa je bilo treba delovanju štiričlanskega odbora dati neko formalno legitimnost. To so storili z zlorabljanjem simbolov zakonodajnih in izvršnih organov Črne gore. Centralni izvršni odbor je na seji 7. novembra 1918 razpisal pravila za volitve narodnih poslancev za Veliko narodno skupščino. Za izvedbo volitev poslancev je bil dan rok največ sedem dni. Cel volilni proces je upravljal Centralni izvršni odbor, ki je za to imel na voljo finančna sredstva srbske vlade. Pravilnik je določal, da vsaka kapetanija daje dva poslanca, izjema pa so bili kraji osvobojeni tekom balkanskih vojn, iz katerih je vsaka kapetanija dala tri poslance. Skupnosti, ki imajo več kot 5000 prebivalcev dva poslanca, skupnosti z manj kot 5000 prebivalci pa enega poslanca. Poslanci so morali biti voljeni na javnih zborovanjih, organiziranih brez volilnih seznamov, brez identifikacije prisotnih in brez volilnih odborov. V mnogih kapetanijah zbori sploh niso bili izvršeni, ampak so bili delegati enostavno imenovani. V tem času je član odbora Janko Spasojević razpolagal z 200.000 francoskimi franki za podkupovanje uglednih črnogorskih osebnosti. Srbska vojska je imela ukaze, da na vsak način in z vsemi mogočimi sredstvi ustavi kakršnokoli agitacijo proti tem dogodkom. Prav tako je srbska vojska v drugih predelih Jugoslavije imela ukaz, da prepreči vrnitev prominentnih črnogorskih internirancev v domovino pred združitvijo Srbije in Črne gore. Glede na to, da se je v internaciji nahajal večji del vojaške in politične elite Črne gore, je imela taka odločitev velik pomen. Na tak način je bilo izvoljenih 165 poslancev. Velika skupščina je bila sklicana 24. novembra v Podgorici in je zasedala do 29. novembra 1918. Najpomembnejša odločitev je bila sprejeta na drugem zasedanju skupščine 26. novembra 1918, da se kralj Nikola I. Petrović Njegoš in njegova dinastija vrže iz črnogorskega prestola; da se Črna gora z bratsko Srbijo združi v eno samostojno državo pod dinastijo Karađorđevićev ter tako združena stopi v enotno očetnjavo troimenskega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev; da se izbere Izvršni narodni odbor s petimi člani, ki bo upravljal s tekočimi posli, dokler se združitev ne zaključi; da se o tej odločitvi Skupščine obvesti bivši kralj Črne gore, Vlada Kraljevine Srbije, prijateljske sile in vse nevtralne države. Dva dni kasneje je bil na 4. seji izbran petčlanski Izvršni odbor (začasna vlada), ki je upravljal s Črno goro, dokler se združitev ni zaključila. V Izvršnem odboru so bili vojvoda Stevo Vukotić (brat črnogorske kraljice), Spasoje Piletić, Lazar Damjanović, Risto Joić in Marko Daković. Na 5. seji pa je skupščina odločila, da se vso imetje bivšega kralja in njegove dinastije zapleni v imenu naroda in da se za vedno prepove vstop v državo nekdanjemu kralju in članom njegove dinastije (Šuković 2006: 372–376).

V resnici je bil celoten postopek volitev in sklica skupščine nelegalen in nelegitimen. V tem obdobju je obstajala črnogorska država, ki je imela mednarodno-pravno legitimiteto in kontinuiteto: Črnogorska vlada, črnogorska skupščina, izvoljen 1914 in črnogorski dvor, pri katerem so delovali akreditirani predstavniki velikih sil in Srbije, prav tako pa sta obstajala črnogorska ustava in zakoni. Ob razglasitvi zedinjenja in nastanku jugoslovanske države 1. decembra 1918 v proklamaciji regenta Aleksandra Črna gora ni niti omenjena: »...proglašavam ujedinjenje Srbije za zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata in Slovenaca« (Andrijašević in Rastoder 2006: 309). Neomenjanje Črne gore v proklamaciji lahko razumemo dvoumno, to je, da se Črna gora šteje kot del Srbije, ali pa je šlo za politično previdnost glede na to, da odločitve podgoriške skupščine ni priznala niti ena velika sila. Z odločitvami te skupščine je črnogorska država dejansko nehala obstajati (Andrijašević in Rastoder 2006: 306–309).

4.9 Odpor proti združitvi

Kljub uspešno in hitro izpeljani združitvi Črne gore s Srbijo (s strani slednje) je v Črni gori obstajal splošen odpor proti tovrstnemu toku dogodkov. Za razliko od ostalih nekdanjih republik je edino v Črni gori obstajal oborožen odpor proti vključitvi v skupno državo s Srbijo oziroma v Kraljevino SHS. Nenazadnje je tak odpor mogoče razumeti tudi v luči dejstva, da je Črna gora edina izmed vseh republik imela pred tem svojo lastno nacionalno državo, ki je bila desetletja prva točka na politični agendi črnogorskega naroda. Tako se je Črna gora prvič v svoji zgodovini znašla v državljanski vojni, v katerem je ena stran uživala izdatno podporo Srbije. Bistvo spora se je skrivalo v naslednjem vprašanju: Kako urediti združitev s Srbijo? Medtem, ko je ena stran zagovarjala stališče, da se to lahko godi samo na osnovi enakopravnega partnerstva med obema akterjema, so drugi sprejeli koncept Nikole Pašića in srbske vlade, da se Črna gora pridruži Srbiji in se s tem srbski narod združi pod dinastijo Karađorđevićev. V tem obdobju je prišlo do najgloblje delitve črnogorskega naroda – na t.i. delitev na »zelenase« in »bjelase«. Pristaši združitve pod enakopravnimi pogoji obeh entitet (zelenasi) so imeli močno podporo po vaseh, med oficirskim kadrom in med pripadniki starih struktur oblasti. To nasprotovanje se je manifestiralo tudi med volitvami v podgoriško skupščino leta 1918, ko so nasprotniki brezpogojne združitve s Srbijo imena svojih kandidatov za poslance natisnili na zelenih plakatih. Na drugi strani so »bijelaši«, ki so

zagovarjali brezpogojno združitev Črne gore s Srbijo imeli predvsem podporo mladine, intelektualcev, meščanstva in dela duhovščine (Šuković 2006: 377–380).

Do prvih izgrediv je prišlo 7. novembra 1918 v Nikšiću, kjer je skupina državljanov javno izkazala lojalnost kralju Nikoli, odvzela orožje žandarjem in zasedla zgradbo, v kateri so bile nameščene državne in vojaške institucije. Pripadniki »bjelašev« so ta izgred hitro in energično zatrli, vendar so se zaradi nezadovoljstva s težko gospodarsko in socialno situacijo in nestrinjanja z načinom združitve s Srbijo, pričele priprave za oboroženi odpor. Pomemben motiv za začetek vstaje je bila tudi želja po internacionalizaciji črnogorskega vprašanja v sklopu mirovne konference v Parizu. Formalno je bila Črna gora v tem času še vedno okupirana s strani zaveznikov, zato je bilo potrebno vsa vprašanja, vezana na njeno prihodnost, reševati na mirovni konferenci v Parizu. Ocenjuje se, da je v vstaji sodelovalo približno 4.000 slabo oboroženih posameznikov. Ker so načrti za vstajo postali znani pro-srbsko usmerjenim nosilcem politične moči, je še pred pričetkom oboroženih spopadov bilo aretiranih 125 uglednih osebnosti odpora. Kljub vojaškemu uspehu vstajnikov na Cetinju, Rijeki Crnojevića, Virpazaru in Nikšiću je do odločilnega momenta v vstaji prišlo v obračunu pri mestu Cetinje. Neodločnost in nezadostno organiziranost vstajnikov so uspešno izkoristili »bjelaši« ob podpori srbskih vojaških sil. Do vojaškega zloma vstaje je prišlo konec decembra 1918. Pripomniti velja, da vstajniki niso nasprotovali združitvi s Srbijo, odpor je izzval način, na katerega je bila združitev izvedena. Zaradi tega tudi stališča vstajnikov in niso bila tako radikalna in odločna, da bi se gibanje lahko še bolj razmahnilo in preprečilo načrtovano združitev na način, kot si ga je zamislila srbska vlada. Kljub temu, da je bila vstaja leta 1918 zatrta, so borbe trajale še vse do leta 1924, zadnji voditelji upora pa so bili likvidirani 1929. leta (Andrijašević in Rastoder 2006: 309–314).

Spopad pripadnikov in nasprotnikov brezpogojne združitve je imel za Črno goro katastrofalne posledice. Škoda, ki jo je ta cepitev črnogorskega naroda pomenila za prihodnost – nenazadnje so te cepitvene linije bile jasno vidne še leta 2006 o referendumu za samostojnost Črne gore.

5. ČRNA GORA OD 1945 DO 2006

SFRJ se je kmalu po drugi svetovni vojni politično in nazorsko odcepila od projekta t.i. »realnega socializma« pod vodstvom Sovjetske zveze. »Po obračunu z idejami dogmatičnega, etatističnega socializma sovjetskega (stalinističnega) modela konec štiridesetih in v začetku petdesetih let je v Jugoslaviji prišlo do iskanja drugačnih rešitev« (Zajc 2004: 67). SFRJ je sestavljajo šest republik in dve avtonomni pokrajini. Črna gora je bila najmanjša izmed republik. Najvišji organ oblasti v okviru socialističnih republik nekdanje Jugoslavije so bile skupščine posameznih republik. Skupščine je sestavljalo 150 delegatov »delovnih ljudi« v organizaciji združenega dela in drugih samoupravnih organizacijah ter delovnih skupnostih. Svoje delegate je tako imel zbor občin kot posebna družbenopolitična skupnost in družbenopolitični zbor, ki je predstavljal ljudi in občane, združene v družbenopolitične organizacije. Najvišji organ oblasti v okviru celotne SFRJ pa je bila skupščina SFRJ, katere sestava je bila sledeča: 30 delegatov samoupravnih organizacij in skupnosti ter družbenopolitičnih organizacij iz vsake republike oziroma 20 delegatov iz vsake avtonomne pokrajine.

»Kot poglavitni problem se je v uradni politični misli pojavljala odtujenost celotne politične sfere, ki je ni mogoče preseči brez določenih sprememb v produkcijskih odnosih. Te spremembe naj bi zagotavljale prelom z državnim modelom socializma in premik k podružabljanju upravljanja s produkcijskimi sredstvi. V teh prizadevanjih so jugoslovanski komunisti dosledno zavračali kakršenkoli politični pluralizem in izhajali iz različnih zgodovinskih projektov, ki so imeli za cilj doseči bolj neposredno vključevanje državljanov v upravljanje družbenih zadev« (Zajc 2004: 67).

V skladu z jugoslovansko ustavo iz leta 1953 je bila oblast popolnoma decentralizirana z uvedbo samoupravljanja tako v političnem kot tudi v ekonomskem smislu. S tem ustavnim zakonom je bila predvidena vodilna vloga »delovnega ljudstva«, promovirana pa so bila tudi nekatera načela neposredne demokracije (npr. referendum), v luči sprejetja načela

samoupravljanja. Zvezna skupščina je bila dvodomna, vlada pa je dobila naziv izvršnega sveta (tudi na republiškem nivoju). Ukinjena so bila ministrstva, na mesto njih pa so bili oblikovani sekretariati. V skladu z ustavo, ki je bila sprejeta 7. aprila 1963, je bilo potrjeno načelo samoupravljanja kot glavnega ekonomsko-političnega sistema v državi. Ta ustava je prinesla tudi spremembo državnega imena; iz prejšnje Federativne ljudske republike Jugoslavije je nastala SFRJ (Đukanović 2006: 37–38).

Pomembno je poudariti, da je načelo družbenega samoupravljanja izviral iz občine kot osnovne enote lokalne samouprave in se je nadaljevalo preko republik in avtonomnih pokrajin do federacije. V skladu s tem konstitutivnim aktom je bila izvedena tudi institucionalna reforma Zvezne skupščine, ki je poleg Zveznega sveta dobila še Organizacijsko-politični, Gospodarski, Kulturni in Socialno-zdravstveni svet. V vseh teh institucijah so bili po enakovrednem načelu zastopane vse republike in avtonomne pokrajine.

Povezanost tako zamišljenega skupščinskega sistema, oblikovanega na treh različnih ravneh (segajočega od temeljne samoupravne skupnosti prek občine in republike do dveh zborov federacije), naj bi omogočali delegatski odnosi; ti naj bi zagotovili stalno delovno povezavo delovnih ljudi v t.i. »temeljnih samoupravnih skupnostih in organizacijah« z reševanjem zadev v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti. ... Tako zamišljena konkretnost in neposrednost izražanja, usklajevanja in uresničevanja interesov naj bi odpravljala potrebo po političnih posrednikih (strankah) in preprečevala ustvarjanje novih centrov moči. Država naj bi v tem smislu bila le še končno sredstvo /.../ vendar naj bi z razvojem samoupravljanja tudi te njene naloge izginile (Zajc 2004: 67).

Po neuspehu gospodarskih reform leta 1965 je prišlo znotraj Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ) do razcepa in krize. Na Brionskem plenumu leta 1966 sta se spopadli dve vodilni koncepciji prihodnjega razvoja države, in sicer centralistična in federalistična. Temu sporu je sledil obračun med Službo državne varnosti in njenega načelnika Aleksandra Rankovića s t.i. »federalisti«, katere sta zastopala Edvard Kardelj in Josip Broz Tito. Temu sporu je sledilo krepitev nacionalizma in t.i. »republiškega etatizma«, kar ni imelo nobene zveze z oblikovanjem funkcionalne federacije. Celotni politični sistem SFRJ se je začel že v 60-ih letih prejšnjega stoletja rušiti zaradi številnih slabosti. Začele so se javne manifestacije nezadovoljstva in številne razpoke znotraj monolitne ZKJ. Nastala je t.i. liberalna frakcije komunistične partije (KP) v Srbiji in nacionalistični krog znotraj Hrvaške KP. Vse te težave

so rezultirale v preoblikovanju ustavnega sistema skozi amandmaje, s katerimi se je povečala vloga republik in pokrajin znotraj zvezne države (Đukanović 2006: 38–39).

Naslednja pomembna faza razvoja političnega sistema SFRJ je nastopila 25. februarja 1974, ko je bila sprejeta nova ustava SFRJ hkrati z ustavami vseh republik in avtonomnih pokrajin. V skladu z njimi so nastale delegatske skupščine zvezne države, ki so jo sestavljale Svet republik in pokrajin ter Zvezni svet. Oblikovane so bile tudi nove skupščine republik in pokrajin, ki so jih sestavljali Svet združenega dela, Družbeno-politični svet in Svet občin. Srbija, Slovenija, Črna gora in Makedonija so bile po svojih ustavah razglašene za mono-etnične republike, Hrvaška za dvo-etnično, Bosna in Hercegovina pa za tro-etnično republiko. Istočasno sta pokrajini Vojvodina in Kosovo izenačili svoj status s statusom republik. Namesto prejšnjega jugoslovanskega etatizma se je pojavilo osem novih, v vsaki republici in pokrajini posebej. Ti nacionalistični in etatistični momenti so v posameznih republikah pridobivali na moči, še posebej po smrti Josipa Broza Tita (Đukanović 2006: 39–40).

Ustava iz leta 1974 je veljala do konca razpada nekdanje skupne države. Zaradi pomanjkanja dolgoročne strategije razvoja Jugoslavije in vse večjega separatizma med Albanci na Kosovu (kar je Srbija interpretirala kot grožnjo) je v vseh republikah prihajalo do vse močnejših pojavov nacionalizma in državotvornih idej. Vse to je spremljala ekonomska kriza ob vse večjem zadolževanju v tujini, rasti inflacije in vse višji nezaposlenosti. Ekonomska kriza iz začetka osemdesetih let je dodatno okrepila avtoritarne tendence na različnih nivojih v SFRJ. 20 milijard zunanjega dolga leta 1983, 45 % inflacija in 30 % devalvacija dinarja je privedlo do deficita deviznih rezerv države, kar je onemogočalo uvoz energetskih surovin in porastu potrošnje, ki je prerasla proizvodne zmožnosti. Stopnje gospodarske rasti so bile pod pričakovanji in vse težje je bilo pridobivati tuje kredite na katerih je v veliki meri slonel standard državljanov. Ekonomska kriza se je vse bolj poglobljala, politični konflikti so postajali vse bolj ekonomsko orientirani. Vse to je povzročilo padec standarda, ki so ga spremljali neuspehi zvezne vlade pod vodstvom Milke Planinc, da gospodarstvo postavi na tržne temelje (Andrijašević in Rastoder 2006: 482–483).

V zadnjem desetletju obstoja SFRJ sta se postopno krepili dve različni viziji njene prihodnosti. Srbija je zahtevala krepitev zvezne države in manjšanje vloge pokrajin, medtem ko je slovenski vrh zagovarjal zmanjševanje zveznih pooblastil. Temu je sledil spor v Zvezi komunistov (ZK) Srbije, ki se je končal z zmago nacionalističnega krila. Sledila je

sprememba ustave Socialistične republike Srbije leta 1989, v kateri je suspendirana avtonomija Vojvodine in Kosova.

Zvezna vlada pod vodstvom Anteja Markovića (januar 1989 – december 1991) je vlila kratkotrajno upanje za ohranitev SFRJ. Vendar je bil Markovićeve program ekonomskih reform s tržnimi principi in privatizacijo ter demokratično preureditvijo države, ki bi bila podprta s tujo pomočjo zavržen s strani nacionalistično nastrojenih vodstev najmočnejših republik (posebej Hrvaške in Srbije). Ponudba je prišla prepozno, vodstva republik niso bila več sposobna najti demokratične odgovore na resnične probleme jugoslovanske družbe (Andrijašević in Rastoder 2006: 484–485).

Januarja 1990 je prišlo do popolnega razpada ZKJ in do nastajanja prvih političnih strank, ki so svoje delovanje v glavnem vezale na republiški nivo. Poseben vpliv po prvih večstrankarskih volitvah v nekdanji Jugoslaviji so dobile nacionalistične stranke iz posameznih republik, ki jih ohranjanje Jugoslavije ni niti najmanj zanimalo – prej nasprotno. Po tem, ko so novoizvoljene elite v svojih republikah definirale ustave in politične sisteme, so predložile številne predloge za spremembo odnosov v zvezni državi. Ker zvezna oblast, ki je bila v veliki meri pod srbsko kontrolo, ni bila pripravljena sklepati kompromise, ker so na republiških volitvah slavile nacionalistične stranke, je to privedlo do razpada nekdanje skupne države (Đukanović 2006: 35–45).

Z vidika razvoja političnih idej v Črni gori bi težko trdili, da je v padcu Berlinskega zidu črnogorska družba prepoznala konec neke politične ideologije. V začetku osemdesetih let se je Črna gora počasi pobirala po posledicah katastrofalnega potresa leta 1979. Mednarodni strokovnjaki so predvidevali da bo črnogorska delovna sila do leta 2000 narasla na 468 000 ljudi. Družbeni proizvod te republike je bil leta 1983 ocenjen na 14 milijard dolarjev. V strukturi bruto domačega proizvoda (BDP) leta 1984 so primarne dejavnosti (kmetijstvo, gozdarstvo) predstavljale 14 %, sekundarne dejavnosti (industrija, rudarstvo, gradbeništvo) 46,7 %, terciarne dejavnosti (trgovina, turizem) pa 39,5 %. V sedemdesetih in osemdesetih letih je v Črni gori bilo zaposlenih približno 120.000 ljudi, od katerih je 73 % delalo v kmetijstvu, odstotek, ki je leta 1980 narasel na 80 % (159.384 ljudi). Nelikvidnost kmetijstva in bančnega sektorja je bil splošen pojav, ki je resno ogrožal proces reprodukcije. Izgube so prekašale realizacijo za 110%, inflacija in neproporcionalnost cen pa je še posebej prizadela Črno goro kot manj razvito republiko (Andrijašević in Rastoder 2006: 486–487).

V celotnem povojnem obdobju je bilo vodstvo črnogorske komunistične partije najmanj nacionalistično od vseh nekdanjih republik. Nacionalno partijo so ustanovili med zadnjimi (1948). Ekonomsko perspektivo Črne gore so videli v razvoju industrije, ki je zahtevala velika vlaganja. Leta 1989 je Črno goro prizadel drastičen padec življenjskega standarda – leta 1989 je BDP na prebivalca znašal približno 2300 ameriških dolarjev, leta 1994 pa med 200 in 300 dolarjev. V Črni gori je že pred tem obstajalo neko splošno sprejeto prepričanje o nje ni ekonomski odvisnosti od okolice. Populistično gibanje pod vodstvom Slobodana Miloševića je tako Črnogorce našlo nepripravljene na zgodovinske izzive, ki so se bližali (Andrijašević in Rastoder 2006: 487).

Leta 1988 so se v Črni gori začeli organizirati mitingi na katerih so bili izpostavljeni problemi izseljevanja Srbov in Črnogorcev iz Kosova. Zahtevam za radikalnejše reševanje problemov, ki so sčasoma prerasli v zahteve po odstopu starega vodstva, ki so ga dolžili anti-srbstva, hedonizma in razsipništva. Glede na dejstvo, da je Milošević Srbiji »pripojil« glasove predstavnikov avtonomnih pokrajin (Kosovo in Vojvodina) bi z nadzorom nad črnogorskim glasom v Predsedstvu SFRJ dejansko nadziral pol federacije. V Črni gori so se začele masovne demonstracije, ki so ustvarile »... epsko, konzervativno in avtoritarno Črno goro, ki v Miloševići videla novega vodjo« (Andrijašević in Rastoder 2006: 487). Januarja 1989 je tako pod pritiskom demonstrantov odstopilo celotno partijsko in državno vodstvo Črne gore. Ta zamenjava je na oblast privedla generacijo¹³, ki je imela ob strani svoje politične mentorje (Milošević) z lastnimi interesi.

Republika Črna gora in Republika Srbija sta leta 27. aprila 1992 z razglasitvijo ustave formirali Zvezno republiko Jugoslavijo (ZRJ). Ker je »tretja« Jugoslavija zapadla v globoko institucionalno in pravno krizo, je bil na iniciativo Evropske unije marca 2002 podpisan Beograjski sporazum o Izhodiščih za preureditev odnosov med Srbijo in Črno goro¹⁴ (*srb. Polazne osnove za preuređenje odnosa Srbije i Crne Gore*), s čimer je bila konstituirana nova državna skupnost. Naziv te skupnosti, ki je zaživela 4. februarja 2003, je v skladu z ustavno listino o državni skupnosti Srbije in Črne gore¹⁵ (*orig. Ustavna povelja državne zajednice*

¹³ Momir Bulatović, Milo Đukanović in Svetozar Marković so sledili politiki Beograda v obdobju razpada nekdanje SFRJ, vse dokler ni predvsem Đukanović leta 1996 začel zagovarjati težnje po samostojni Črni gori.

¹⁴ *Polazne osnove za preuređenje odnosa Srbije i Crne Gore*, sprejete dne 14. marca 2002 v Beogradu.

¹⁵ *Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crna Gora*, sprejeta dne 4. februarja 2003 v Beogradu. Dostopna na: <http://www.info.gov.yu/default.php?id=86&je=> (15. februar 2008).

Srbija i Crna Gora) postala Srbija in Črna gora (*srb. Srbija i Crna Gora*) (Đukanović 2006: 44).

ZRJ, ki je nastala leta 1992 so v času njenega desetletnega obstoja spremljali številni problemi. Istočasno z njenim nastankom so bile proti njej izrečene mednarodne ekonomske sankcije zaradi podpore Srbom tekom državljanske vojne v Bosni n Hercegovini. Do prve ustavne in institucionalne krize je prišlo leta 1997, ko so predstavniki Črne gore zapustili zvezne organe in sprožili iniciativo za preureditev odnosov med obema republikama. Glavni razlog za takšno delovanje je bilo rušenje ustavnega načela enakopravnosti obeh republik v zveznih organih. Čeprav prva tri leta trajanja ustavne krize v Jugoslaviji ni prišlo do resnejših pogovorov med predstavniki vlad Črne gore in Srbije, so se v javnosti pojavljali različni predlogi za vzpostavitev novih meddržavnih vezi med obema državama. Vlada Republike Črne gore je v tem obdobju podala nekaj različnih predlogov, ki so variirali od modernizacije obstoječe federacije do ustvarjanja zveze neodvisnih držav (Đukanović 2006: 47) .

Po spremembi oblasti v ZRJ in Srbiji leta 2000 je takratna vladajoča srbska koalicija predlagala preureditev teh odnosov, katerih glavna ideja je bila, da se država preuredi v funkcionalno federacijo. Toda po začetku pogovorov o bodočem ustroju skupne države, ki so se začeli oktobra leta 2001, ni prišlo do kompromisa med pogajalci. V začetku leta 2002 so predstavniki Črne gore zaostri svojo pozicijo, v tem času pa je prišlo tudi do prvih pobud o razpisu referenduma za razglasitev neodvisnosti Črne gore. Preobrat v pogajanjih se je zgodil marca leta 2002, ko je bil podpisan prej omenjeni dokument z imenom Izhodišča za preureditev odnosov med Srbijo in Črno goro. S tem sporazumom so bila postavljena osnovna načela, na katerih je bila 4. februarja leta 2003 razglašena ustavna listina države Srbije in Črne gore. V tem konstitutivnem aktu (v njenem 60. členu) je bil predviden triletni rok, po katerem bi lahko obe članici razpisali referendum o spremembi državnega statusa oziroma o izstopu iz državne skupnosti. 21. maja 2006 je bil tako v Črni gori izveden referendum o neodvisnosti, na katerem se je 55, 5 % prebivalstva odločilo za neodvisno Črno goro (Đukanović 2006: 48).

Skoraj istočasno z referendumom o državno-pravnem statusu Republike Črne gore je v njeni skupščini sprejet Zakon o manjšinskih pravicah in svoboščinah (10. maj 2006). Ta zakon predvideva vse kolektivne pravice manjšin, vključno s formiranjem nacionalnih svetov. Kljub temu, da Zakon poimensko ne navaja posameznih etničnih skupin, lahko indirektno zaključimo, da se nanaša na Bošnjake, Albance in Hrvate (Đukanović 2006: 69).

6. ČRNA GORA DANES

Na svobodnem in tajnem referendumskem glasovanju dne 21. maja 2006 so se državljani Republike Črne gore odločili za samostojno pot. Ta datum predstavlja zadnjo fazo razpada SFRJ. Pobuda za referendum je bila plod vse večjega nezadovoljstva Črne gore v državni zvezi s Srbijo. Pravna podlaga za razpis referenduma izvira iz 2. člena nekdanje ustave¹⁶ republike Črne gore in iz 60. člena¹⁷ Ustavne listine državne skupnosti Srbija in Črne gora. Zaradi dolgoletne nestabilne situacije na Balkanu in izrazito nestabilnega procesa razgradnje nekdanje skupne države je mednarodna skupnost, še posebej Evropska unija, Črni gori vsilila dogovor, ki je predvideval, da je za razglasitev neodvisnosti na referendumu potrebno zbrati 55 % glasov. Tako visoko zastavljen prag je edinstven primer v evropski zgodovini. Po mnenju Evropske unije bi takšna večina predstavljala tisti kritični prag, ki bi zagotovil mirno tranzicijo v samostojnost brez nevarnosti državljanske vojne (.

3. junija 2006 je Črna gora razglasila Deklaracijo o neodvisnosti¹⁸. V njej navaja, da je bil plebiscitarni referendum organiziran v skladu s standardi in določili, ki jih je postavila mednarodna skupnost. V Deklaraciji se Črna gora sklicuje na svojo zgodovinsko pravico po samostojnosti, ki izhaja že iz berlinskega kongresa iz leta 1878.

V skladu z običajnimi mednarodnopravnimi normami Črna gora v Deklaraciji izjavlja, da si bo prizadevala, da se bo kot samostojna država v skladu z načeli parlamentarne demokracije še naprej razvijala v multietično, multikulturno, multinacionalno in versko strpno družbo, ki spoštuje vladavino prava in načela tržne ekonomije. Črna gora v Deklaraciji stipulira, da se šteje za pravno naslednico vseh mednarodno – pravnih sporazumov z mednarodnimi subjekti, ki se tičejo nje same.

¹⁶ *Ustav republike Crne gore*, sprejta dne 12. oktobra 1992 v Podgorici. Dostopna na: <http://www.montenet.org/law/ustav.htm> (15. februar 2008).

¹⁷ 60. člen določa, da se lahko državi članici po preteku triletnega obdobja odločita za spremembo državnega statusa, in sicer za izstop iz državne skupnosti. Odločitev o izstopu se sprejme po referendumu; zakon o referendumu sprejme DČ, pri čemer upošteva mednarodno sprejete demokratske standarde. V primeru izstopa Črne gore iz SČG bodo dokumenti, ki so se nanašali na ZRJ v celoti veljali za Srbijo kot naslednico. DČ, ki izstopi iz SČG ne deduje pravice do mednarodnopravne subjektivitete, vsa sporna vprašanja pa bodo posebej urejena med državo naslednico in osamosvojeno državo (čl. 60).

¹⁸ *Deklaracija o neodvisnosti Črne Gore*, sprejeta dne 3. junija 2006 v Podgorici. Dostopna na: <http://www.skupstina.cg.yu/files/downloads/Deklaracija%20o%20proglaju%20nezavisnosti%20RCG.doc> (15. februar 2008).

Prav tako izjavlja, da si bo prizadevala za polnopravno članstvo v različnim mednarodnih organizacijah kot so: Evropska unija, Organizacija združenih narodov, Svet Evrope in Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi ter ostale mednarodne organizacije. Kot strateško prioriteto si določa vstop v Evropsko unijo in izpolnjevanje standardov in zahtev, določenih v sklopu kopenhaških kriterijev in pogojev, ki jih določa stabilizacijsko-pridružitveni proces.

Črna gora je močno zavezana k pristopu v evro-atlantske povezave, NATO paktu in ustvarjanju regionalne stabilnosti in varnosti. Prav tako je pripravljena sprejeti dolžnosti in obveznosti povezane s članstvom v Svetovni trgovinski organizaciji. Nadaljevala bo s procesi sodelovanja in integriranja v mednarodne finančne institucije, kjer si bo prizadevala za samostojno in polnopravno članstvo. V skladu z načeli mednarodnega prava in v skladu z odločitvami mednarodnih sodnih instanc je Črna gora odločena nadaljevati s sodelovanjem z Mednarodnim kazenskim sodiščem za področje nekdanje Jugoslavije.

6.1 Ustava republike Črne gore

Ustava Črne gore¹⁹ je bila sprejeta 19. oktobra 2007. V preambuli teksta so navedene osnovne usmeritve in podlage za črnogorsko neodvisnost, ki izvira iz referendumu z dne 21. maja 2006. Preambula opredeljuje Črno goro kot državo, kjer se spoštujejo vrednote svobode, miru, tolerance in spoštovanja človekovih pravic, demokratičnosti in vladavine prava. Prav tako je izpostavljena zavezanost k enakopravnemu sodelovanju z drugimi narodi, državami in evropskimi ter evro-atlantskimi integracijami.

1. člen ustave Črno goro razglašča za suvereno in neodvisno državo z republikansko obliko vladavine, ki je zasnovana na vladavini prava, 2. člen pa določa, da so nosilci suverenosti črnogorski državljani, ki oblast izvajajo neposredno in preko svobodno izvoljenih predstavnikov.

9. člen ustave določa, da potrjeni in objavljeni mednarodni dogovori in splošno sprejeta pravila mednarodnega prava ostajajo sestavni del notranjega pravnega reda in imajo primat nad domačo zakonodajo ter stopijo v veljavo neposredno kadar odnose urejajo drugače kot notranja zakonodaja. V 11. členu črnogorska ustava določa sistem politične ureditve v državi. Oblast je urejena po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno vejo. Zakonodajno oblast izvaja skupščina, izvršno oblast vlada, sodno pa sodišče. Oblast je omejena z ustavo in zakoni. Odnos med tremi vejami oblasti temelji na ravnotežju in medsebojnem nadzoru. Ustavnost in zakonitost ščiti ustavno sodišče. Vojska in varnostne službe so pod demokratičnim in civilnim nadzorom. V svojem 14. členu ustava ločuje verske skupnosti od države in določa, da so te skupnosti enakopravne in svobodne pri izvajanju verskih obredov in običajev. 15. člen potrjuje zavezanost Črne gore mednarodnemu pravu, sodelovanju in razvijanju prijateljskih odnosov z drugimi državami, regionalnimi in mednarodnimi organizacijami. Ta člen določa, da Črna gora lahko vstopa v mednarodne organizacije, vendar zaradi slabih izkušenj v preteklosti tudi določa, da Črna gora ne more vstopiti v zvezo z drugo državo, če bi s tem zgubila neodvisnost in svojo popolno mednarodno subjektiviteto.

¹⁹ *Ustav Crne Gore*, sprejeta dne 19. oktobra 2007 v Podgorici, v veljavi od dne 22. oktobra 2007. Dostopna na: <http://www.skupstina.cg.yu/files/downloads/Ustav%20CG.doc> (15. februar 2008).

V drugem poglavju ustava določa temeljne pravice in svoboščine. Tako na primer 17. člen določa, da se pravice in svoboščine določajo na temelju ustave in potrjenih mednarodnih sporazumov. Prav tako določa enakost pred zakonom ne glede na kakršnokoli posebnost ali osebno specifičnost posameznika. 18. člen jamči enakopravnost žensk in moških in daje zavezo države k razvijanju politike enakih možnosti, 19. člen pa določa pravico vsakega posameznika do enakopravne zaščite svojih pravic in svoboščin. 21. člen določa pravico vsakega posameznika do pravne pomoči, ki je lahko tudi brezplačna. 22. člen določa pravico do lokalne samouprave. 26. člen prepoveduje smrtno kazen v Črni gori, 28. člen pa jamči dostojanstvo in varnost vsakega človeka, njegove fizične in psihične integritete ter njegovih osebnih in zasebnih pravic. Prepoveduje mučenje, nečloveško in poniževalno ravnanje, suženjstvo ali suženjski položaj. 32. člen določa pravico do pravičnega in javnega sojenja v razumnem roku pred neodvisnim, nepristranskim in zakonitim sodiščem. Naslednji člen določa, da nihče ne more biti kaznovan za zločin, še preden ga je izvršil, za zločin, ki ni z zakonom določen kot kaznivo dejanje, prav tako pa se mu ne more izreči kazen, ki za ta zločin ni bila predvidena. 35. člen določa, da se posameznika šteje za nedolžnega, dokler mu ni dokazana krivda. 36. člen pa določa, da nikomur ni mogoče ponovno soditi, ali ga ponovno obsoditi za isto kaznivo dejanje. Vsak posameznik ima pravico do obrambe, bodisi osebno bodisi preko izbranega zastopnika, kar določa 37. člen ustave. 39. člen določa pravico do svobode gibanja in zapuščanja države. Člena 40 in 41 določata pravico do zasebnosti in nedotakljivost stanovanja. 42. in 43. člen določata pravico do tajnosti spisov in zaščito osebnih podatkov.

Tretje poglavje Ustave se osredotoča na politične pravice in svoboščine. 45. člen določa pravico vsakega polnoletnega državljana Črne gore, da voli oziroma da je izvoljen, če v Črni gori prebiva vsaj dve leti. Volilna pravica je splošna in enaka za vse, volitve pa so svobodne in neposredne s tajnim glasovanjem. 46. člen zagotavlja svobodo misli, vesti in veroizpovedi. 47. člen pa jamči svobodo izražanja. 49. člen zagotavlja svobodo tiska, 50. člen pa prepoveduje cenzuro. 52. in 53. člen jamčita svobodo zbiranja in združevanja, 56. člen pa določa pravico posameznika, da se obrne na mednarodne organizacije zaradi zaščite svojih pravic in svoboščin, ki jih jamči ustava.

Četrto poglavje ustave se ukvarja z ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi pravicami. Členi od 58. do 60. tako določajo pravico do lastnine, podjetništva in dedovanja. 62. člen jamči pravico do dela oziroma zaščite za časa nezaposlenosti, medtem ko 63. člen prepoveduje

prisilno delo. Členi od 64. do 67. določajo pravice zaposlenih kot so omejen delovni čas, plačan dopust, zaščita na delu in ustrezna plača. Socialni položaj zaposlenih se usklajuje v socialnem svetu, katerega tvorijo predstavniki sindikatov, delodajalcev in vlade. Zajamčena je pravica do stavke in socialnega zavarovanja. Členi 73–75 so osredotočeni predvsem na pravice in zaščito matere in otrok. Tako na primer 75. člen določa pravico do šolanja pod enakimi pogoji in zagotavlja brezplačno in obvezno osnovnošolsko izobrazbo. 76. člen jamči svobodo znanstvenega, kulturnega in umetniškega ustvarjanja.

Peto poglavje ustave je namenjeno posebnim manjšinskim pravicam in določa zaščito identitete ter prepoveduje vse oblike nasilne asimilacije.

Členi od 82. do 110. podajajo ureditev oblasti v Črni gori. 82. člen tako določa pristojnosti in dolžnosti Skupščine Črne gore, ki so naslednje:

- sprejema ustavo,
- sprejema zakone,
- sprejema druge prepise in splošne akte (odločitve, zaključke, resolucije, deklaracije in priporočila),
- razglašča vojno in izredno stanje,
- sprejema proračun in razrešnico proračuna,
- sprejema strategijo nacionalne varnosti in obrambe,
- sprejema razvojni in prostorski plan Črne gore,
- odloča o napotitvi enot vojske v mednarodnih silah,
- ureja sistem državne uprave,
- vrši nadzor nad vojsko in varnostnimi službami,
- razpisuje državni referendum,
- izbira in razrešuje predsednika in člane Vlade,
- izbira in razrešuje predsednika Vrhovnega sodišča ter predsednika in sodnike Ustavnega sodišča,
- imenuje in razrešuje vrhovnega in državnega tožilca ter državne tožilce, ombudsmana, guvernerja Centralne banke in člane sveta Centralne banke Črne gore, predsednika in člane senata Državne revizorske institucije in druge nosilce funkcij, ki jih opredeljuje zakon,
- odloča o imunitetnih pravicah,
- daje amnestijo,

- potrjuje mednarodne sporazume,
- razpisuje javne sklade in odloča o zadolževanju Črne gore,
- odloča o razpolaganju z državno lastnino nad vrednostjo, ki jo določa zakon in
- izvaja ter vrši posle, ki ji naloga ustava ali zakon.

Ustava nadalje določa, da so poslanci voljeni neposredno na osnovi splošne volilne pravice s tajnim glasovanjem. Skupščina ima 81 poslancev, njen mandat pa traja štiri leta. Mandat lahko preneha tudi pred tem rokom. Skupščina si lahko mandat skrajša na predlog predsednika Črne gore, vlade ali najmanj 25 poslancev. V primeru vojne ali izrednega stanja se lahko mandat skupščini podaljša za največ 90 dni po prenehanju okoliščin, ki so privedle v to stanje. Poslanci uživajo imuniteto in ne morejo biti kazensko, ali kako drugače odgovorni za izrečeno mišljenje ali glasovanje v izvajanju svoje poslanske funkcije. Proti poslancu se ne more sprožiti kazenski postopek, niti odrediti pripor brez odobritve skupščine, razen v primeru, če gre za kaznivo dejanje, za katerega je prepisana zaporna kazen višja od pet let. Imuniteto poleg poslancev skupščine uživajo še predsednik Črne gore, predsednik in člani vlade, predsednik Vrhovnega sodišča, predsednik in sodniki Ustavnega sodišča in vrhovni državni tožilec. Poslancu mandat preneha pred iztekom v primeru, če poda odstop, če je s pravnomočno odločitvijo sodišča obsojen na brezpogojno zaporno kazen za dobo najmanj šestih mesecev, če je s pravnomočno odločitvijo razrešen poslovne sposobnosti oziroma z izgubo črnogorskega državljanstva.

Skupščina se konstituira na prvem zasedanju novoizvoljenega sklica skupščine, ki jo skliče predsednik skupščine iz predhodnega mandata in se mora izvršiti najkasneje 15 dni od objave končnih rezultatov volitev. Predsednik skupščine predstavlja skupščino in sklicuje seje, ki jim predseduje. Razpisuje volitve za predsednika Črne gore in opravlja druge naloge, ki mu jih nalaga ustava, zakon in poslovnik skupščine. Skupščina deluje na rednih in izrednih zasedanjih. Redni zasedanja sta dva krat letno. Prvo se začne s prvim delovnim dnevom v marcu in traja do konca julija, drugo pa se začne s prvim delovnim dnevom v oktobru in traja do konca decembra. Izredna zasedanja se skličejo na zahtevo predsednika Črne gore, vlade ali najmanj tretjine vseh poslancev.

Skupščina se odloča z večino glasov prisotnih poslancev na zasedanju, ki mu prisostvuje več kot polovica vseh poslancev, razen v primeru, če ni drugače določeno z ustavo. Z dvotretjinsko večino se Skupščina odloča o zakonih, s katerimi se urejajo volilni sistem in

lastninske pravice tujcev. O zakonih, ki urejajo izvajanje manjšinskih pravic in uporabe enot vojske Črne gore v mednarodnih silah, poslanci na prvem glasovanju glasujejo z dvotretjinsko večino, na morebitnem drugem glasovanju pa z navadno večino vseh prisotnih poslancev, vendar med prvim in drugim glasovanjem ne sme preteči manj kot tri mesece.

Skupščina se razpusti, če ne izbere vlado v roku 90 dni od takrat, ko je predsednik Črne gore prvič predlagal mandatarja. Če skupščina dlje časa ne opravlja nalog, ki ji jih nalaga ustava, lahko vlada po poslušanju mnenj predsednika skupščine in predsednikov poslanskih klubov, razpusti skupščino. Skupščino z ukazom razpusti predsednik Črne gore. Skupščine ni mogoče razpustiti v času vojne ali izrednega stanja, če je sprožen postopek o nezaupnici vladi, ravno tako, kot je ni mogoče razpustiti prve tri mesece po konstituiranju in zadnje tri mesece pred iztekom mandata. Predsednik Črne gore mora razpisati volitve prvi delovni dan po razpustu skupščine.

Zakone in druge akte lahko predlagajo Vlada ali vsak posamezni poslanec. Preko pooblaščenega poslanca lahko zakonodajni predlog vloži tudi 6000 volivcev. Predlog za razpis državnega referendumu lahko poda najmanj 25 poslancev, predsednik Črne gore, vlada ali najmanj 10 odstotkov državljanov, ki imajo volilno pravico.

Zakon, ki ga Skupščina sprejme, mora razglasiti predsednik Črne gore najmanj sedem dni od datuma sprejema zakona oziroma v roku treh dni, če je bil zakon izglasovan po hitrem postopku. Predsednik lahko zakon tudi vrne skupščini v ponovno odločanje. Če je zakon tudi v drugo izglasovan, mora predsednik Črne gore podpisati ukaz o razglasitvi zakonov.

Pristojnosti predsednika Črne gore določa 95. člen Ustave. Te pristojnosti so:

- predstavlja Črno goro doma in v tujini,
- poveljuje vojski,
- z ukazi razglašča zakone,
- razpisuje volitve v Skupščino,
- Skupščini predlaga mandatarja ter predsednika in sodnike Ustavnega sodišča in ombudsmana,
- nastavi in odpokliče veleposlanike in šefe drugih diplomatskih predstavništav Črne gore v tujini (na predlog vlade in ob upoštevanju odbora Skupščine za mednarodne odnose),

- prejema akreditacijske listine tujih diplomatov,
- podeljuje odlikovanja in priznanja,
- daje pomilostitve in
- vrši ostale naloge, ki mu jih nalaga Ustava ali zakon.

Predsednik Črne gore je izvoljen na podlagi svobodnih, splošnih in neposrednih volitev s tajnim glasovanjem. Volitve razpisuje predsednik skupščine. Za predsednika Črne gore je lahko izvoljen vsak črnogorski državljan, ki ima prebivališče v Črni gori najmanj 10 let v zadnjih 15 letih. Predsednik Črne gore se voli vsakih pet let in ima lahko največ dva mandata. Če se mandat predsednika izteče v vojnem obdobju ali izrednem stanju, se mandat podaljša za največ 90 dni po prenehanju okoliščin, ki so privedle v to stanje. Predsednik Črne gore ne more opravljati katere druge javne funkcije v času trajanja svojega mandata. Mandat se predsedniku zaključi pred iztekom, če je trajno nesposoben izvajati dolžnosti predsednika oziroma v primeru razrešitve s funkcije. Predsednik je odgovoren za kršenje ustave. Postopek za ugotavljanje predsednikovega kršenja ustave lahko sproži skupščina na predlog najmanj 25 poslancev, odločitev o kršitvi ustave pa sprejme ustavno sodišče. Če se sodišče odloči, da je predsednik kršil ustavo, lahko skupščina predsednika razreši. Če predsedniku preneha mandat oziroma v primeru njegove/njene začasne nesposobnosti, funkcijo predsednika upravlja predsednik skupščine.

Pristojnosti Vlade Črne gore ureja 100. člen Ustave. Te pristojnosti so:

- izvajanje notranje in zunanje politike,
- izvrševanje zakonov, splošnih aktov in drugih predpisov,
- sprejema uredbe, odločitve in druge akte za izvrševanje zakonov,
- sprejema mednarodne pogodbe,
- predlaga razvojni in prostorski plan Črne gore,
- predlaga proračun in razrešnico za proračun,
- predlaga strategijo nacionalne varnosti in obrambe,
- odloča o priznanju držav in vzpostavljanju diplomatskih in konzularnih odnosov z drugimi državami,
- predlaga veleposlanike in šefe drugih diplomatskih misij Črne gore v tujini,
- izvaja ostale naloge, ki jih nalaga Ustava ali zakon.

Vlada lahko v vojnem ali izrednem stanju sprejema uredbe, ki imajo moč zakona, če se skupščina nima možnosti sestati. Takoj, ko se skupščina lahko sestane, mora vlada te uredbe predložiti skupščini. Vlado sestavljajo predsednik, eden ali več podpredsednikov in ministri. Predsednik Črne gore predlaga mandatarja v roku 30 dni od konstituiranja Skupščine. Mandatar skupščini predloži svoj program in predlaga sestavo vlade. O programu in predlogu sestave vlade skupščina odloča istočasno.

Predsednik vlade in njeni člani ne morejo opravljati poslanske ali katere druge vladne funkcije, niti ne morejo opravljati profesionalne dejavnosti. Vlada in njeni člani lahko odstopijo. Če odstopi predsednik vlade, se to šteje kot odstop celotne vlade. Predsednik vlade lahko skupščini predlaga razrešitev člana vlade. Vlada lahko skupščino vpraša za zaupnico, skupščina pa ima pravico izglasovati nezaupnico vladi na pobudo najmanj 27-ih poslancev. Če nezaupnica ne uspe, podpisniki pobude ne morejo vložiti nove nezaupnice najmanj 90 dni.

Interpelacijo za obravnavanje določenih vprašanj o delu vlade lahko poda najmanj 27 poslancev. Interpelacija se poda v pisni obliki in mora biti obrazložena. Vlada mora na interpelacijo odgovoriti v roku 30 dni. Skupščina lahko na predlog najmanj 27 poslancev oblikuje odbor za pridobivanje informacij in dejstev o dogodkih, ki se nanašajo na delo državnih organov. Tej obliki nadzora pravimo parlamentarna preiskava. Vladi preneha mandat ob prenehanju mandata skupščini, odstopu, nezaupnici ali ob neuspešnem predlaganju proračuna od 31. marca v proračunskem letu. Vlada svoje delo nadaljuje do izvolitve nove vlade. Če je prenehal mandat, ne more razpustiti skupščine.

Ustava Črne gore prav tako zagotavlja državljanom pravico do lokalne samouprave na osnovi splošnih in neposrednih volitev. To državljanom in lokalnim organom omogoča, da upravljajo in urejajo določene zadeve v skladu z interesi lokalnega prebivalstva. Osnovno obliko lokalne samouprave predstavlja občina, ustava pa v 114. členu dopušča tudi možnost drugačnih oblik lokalne samouprave. Občino upravljajo občinska skupščina in njen predsednik. Občina je samostojna v izvajanju svojih pristojnosti. Vlada lahko razpusti občinsko skupščino oziroma razreši predsednika, če ti instituciji več kot šest mesecev ne opravljata svojih dolžnosti.

Ustava Črne gore v svojem 118. členu zagotavlja samostojnost in neodvisnost sodstva. Sodišča razsojajo na podlagi ustave, zakonov in potrjenih mednarodnih pogodb. Ustanavljanje izrednih sodišč je z ustavo prepovedano. Sodniška funkcija je stalna in preneha zgolj na lastno željo sodnika, ob izpolnjenih pogojih za upokojitev in v primeru obsodbe sodnika na

brezpogojno zaporno kazen. Sodnika se lahko razreši, če je obsojen za dejanje, ki bi ga naredilo za nedostojnega vršenja sodniške funkcije, v primeru nestrokovnega ali nezavednega opravljanja svoje funkcije oziroma v primeru trajne izgube sposobnosti. Najvišje sodišče v Črni gori je Vrhovno sodišče, katerega predsednika imenuje in razrešuje skupščina. Predsednika Vrhovnega sodišča skupaj predlagajo predsednik Črne gore, predsednik skupščine in predsednik vlade. Njegov mandat traja pet let. Vrhovno sodišče ima predsednika in devet članov. Predsednik sodišča je hkrati tudi predsednik Sodnega sveta, katerega člani so:

- štirje sodniki, ki jih imenuje in razrešuje Konferenca sodnikov,
- dva poslanca, ki ju imenuje in razrešuje skupščina iz članov koalicije in opozicije,
- dva ugledna pravnik, ki ju izbira in razrešuje predsednik Črne gore,
- minister za pravosodje.

Mandat Sodnega sveta traja štiri leta.

Ustava prav tako zagotavlja demokratični in civilni nadzor nad vojsko, katere naloga je braniti neodvisnost in suverenost državnega teritorija Črne gore. Razglasitev vojnega stanja je mogoča, kadar obstaja neposredna vojna nevarnost za Črno goro, kadar je Črna gora napadena ali ji je napovedana vojna. Če se Skupščina ne more sestati odločitev o razglasitvi vojnega stanja, sprejme Svet za obrambo in varnost in jo predloži skupščini v potrditev takoj, ko se ta lahko sestane.

Tudi na gospodarskem področju je črnogorska ustava podobna ustavam zahodnih parlamentarnih demokracij. Gospodarska ureditev je utemeljena na svobodnem in odprtem tržišču, svobodi podjetništva in konkurence, samostojnosti poslovnih subjektov ter zaščiti in enakopravnosti vseh oblik lastnine. Monetarna in finančna stabilnost trga sta odgovornost Centralne banke Črne gore, ki jo vodi guverner (členi 140 – 144).

Tako kot večina ostalih ustav tudi črnogorska dopušča možnost sprememb. Predlog za spremembo ustave Črne gore lahko poda predsednik Črne gore, vlada ali najmanj 25 poslancev. Predlog spremembe je potrjen, kadar za njega glasuje več kot tretjina vseh poslancev v skupščini. Če predlog ni potrjen, isti predlog ne more biti ponovno dan na glasovanje, dokler ne preteče najmanj eno leto.

Vidimo torej lahko, da je Ustava Republike Črne gore moderna in živa ustava, podobna ustavam ostalih parlamentarnih demokracij. Ustava predstavlja temeljni pravni akt države, na

katerem temelji celotna zakonodaja in izvajanje te zakonodaje s strani državne uprave. Ustava, sprejeta 19. oktobra 2007, predstavlja pomemben mejnik v črnogorski zgodovini. S tem dokumentom se Črna gora ponovno vrača v družbo samostojnih in suverenih držav članic mednarodne skupnosti. V njej so zagotovljeni temeljni pogoji za nadaljnji razvoj črnogorske družbe v demokratično, tolerantno, moderno in odgovorno družbo. Ustava vsebuje vse pogoje za uravnoteženo in demokratično delovanje vseh treh vej oblasti, omogoča vladavino prava, spoštovanje človekovih pravic in demokratičnost institucij oblasti. Predstavlja dokončen prelom z dediščino različnih oblik bolj ali manj mehkega totalitarizma, narodu Črne gore po dolgem času daje priložnost in odgovornost, da si svojo sodbo piše sam.

7. ZAKLJUČEK

Pot Črne gore do politične samostojnosti in popolne suverenosti je bila dolgotrajna. V 18. in 19. stoletju se je majhna črnogorska »državica« znašla v primežu velikih sil prisotnih na balkanskem polotoku. Dinastija Njegošev je v svoji 200 letni vladavini bolj ali manj uspešno krmarila med različnimi čermi interesov velikih sil na tem prostoru. Odločitev za opiranje na Rusijo se je sicer izkazalo za pravilno, vendar se je ob koncu prve svetovne vojne izkazalo, da tudi Rusija, tako kot ostale velike sile, Črno goro podpira le do te mere, kot se to sklada z njenimi lastnimi interesi. Ravno tako kot mednarodno priznanje Črne gore ne bi bilo mogoče brez ruske podpore, ravno tako tudi združitev Črne gore s Srbijo na način, kot se je to zgodilo, ne bi bila mogoča brez podpore Rusije dinastiji Karđorđevićevev.

Otomanski imperij, habsburška monarhija in rusko carstvo so bili akterji, ki so pomembno vplivali na državotvorne procese v Črni gori in na njen mednarodno-politični položaj. Toleranca Avstrije in podpora Rusije črnogorskim težnjam za samostojnost, ki sta se do kraja manifestirali na berlinskem kongresu, sta bili v prvi vrsti posledica interesov teh dveh sil nasproti Otomanskemu imperiju. Črnogorski narod je vztrajno spodkopaval primat Turčije na Balkanu, kar sta ostali dve sili s pridom izkoriščali in izrabljali. Kasneje, v obdobju prve svetovne vojne, ko je Srbija uspela prevzeti položaj »najmočnejše« zaščitnice slovanskih interesov na tem področju, je tudi ruska zunanja politika začela podpirati Srbijo namesto Črne gore. Francija je prav tako kot Rusija v Srbiji videla močnejšega in stabilnejšega zaveznika, Avstrija pa ob koncu prve svetovne vojne ni več imela vpliva, ki bi ga lahko na kakršenkoli način uporabila v prid ali v škodo črnogorske usode pri nastajanju nove državne tvorbe na Balkanu. Črnogorski narod, kateremu je bila državnost s strani velikih sil priznana zaradi njihovih lastnih interesov na tem nemirnem delčku Evrope, je tako ob koncu prve svetovne vojne prav s tihim pristankom teh istih velikih sil izgubil tisto, za kar si je prizadeval skoraj dve stoletji.

Obdobje med prvo in drugo svetovno vojno je v Črni gori zaznamovano predvsem z dvema močnima momentoma, ki sta odločilno vplivala na nadaljnji zgodovinski razvoj te nekdanje najmanjše republike bivše SFRJ. V prvi vrsti lahko opazamo močan odpor proti »nasilni« združitvi kraljevin Črne gore in Srbije, prav tako pa Črno goro še naprej spremlja relativno velika revščina in slaba gospodarska razvitost, saj je bila ekonomska samozadostnost skozi

celotno zgodovino velik problem Črne gore. Problem, ki tudi danes ostaja pereč. Tako kot v drugih nekdanjih republikah SFRJ se je tudi v Črni gori (po eni strani zaradi hudih ekonomskih razmer, po drugi strani pa zaradi hude diktature državnega) režima v tem obdobju začela razvijati komunistična partija, ki je do konca druge svetovne vojne postala (in ostala) edina omembe vredna politična sila v deželi. Vstop v skupno SFRJ je tako za Črno goro in njeno prebivalstvo bil nekaj popolnoma naravnega, saj so bile vse politične skupine, ki bi lahko takemu razvoju dogodkov nasprotovale, eliminirane bodisi med vojno bodisi v čistkah po njej. Razcepljenost črnogorskega naroda se je namreč manifestirala tudi v medvojnem obdobju. Ob močnem partizanskem in komunističnem gibanju je na tem področju obstajalo tudi dobro razvito četniško gibanje, znotraj katerega so obstajale nekatere skupine, ki so si prizadevale za obnovitev nekdanje samostojne Črne gore ob podpori okupatorja (po vzoru Nezavisne države Hrvatske) vendar niso nikoli premogle zadostne politične teže, da bi lahko postale resen akter na črnogorskem političnem prizorišču.

Leta bivanja v nekdanji skupni državi so za Črno goro prinesla kar nekaj pozitivnih posledic. Razvoj infrastrukture in industrije je pozitivno vplival na to republiko, saj pred tem, razen živinoreje in z njo povezanih obrti (ter nekaj malega turizma), kakšna druga gospodarska panoga v Črni gori ni uspevala.

Razpad nekdanje skupne države v 90-ih letih prejšnjega stoletja Črna gora kot edina republika iz nekdanje SFRJ ni izkoristila za takojšnjo samostojno pot. V določeni meri je bila to posledica tradicionalnih vezi s Srbijo, po drugi strani pa se je med črnogorsko politično elito zastavljalo vprašanje, ali Črna gora sploh lahko preživi brez močne podpore Srbije in ali niso koristi, ki jih Črna gora ima od vztrajanja v skupni državi, večje od tistih, ki bi jih imela kot samostojna entiteta.

Kot pravi Krivokapić²⁰ je »... Črna gora bila zadovoljna v skupnosti dokler je bila ta balansirana...«. Ugotavlja, da je »... Črna gora za vztrajanje v skupni državi plačevala ogromno ceno, ker so se vse odločitve sprejemale v Beogradu. Te odločitve so posredno tudi Črno goro pripeljali do soudeležbe v vojni, etničnemu čiščenju in do mednarodnih sankcij.

²⁰ Predsednik skupščine republike Črne gore od 22. oktobra 2007. Predsednik skupščine je bil tudi v obdobju od 2003. do 2006. Po referendumu o državno-pravnem statusu in zmagi koalicije Za evropsko Črno goro DPS-SDP na volitvah, je bil izbran za predsednika Ustavne skupščine Republike Črne gore. Predsednik socialdemokratske stranke – SDP. Dostopno na: <http://www.skupstina.cg.yu/index1.php?module=1&sub=14> (15. februar 2008). Intervju opravljen z g. Krivokapićem in g. Đukanovićem aprila 2006 v Podgorici.

Zaradi tega so se Črnogorci odločili, da si morajo vzeti pravico, da sami odločajo o svoji prihodnosti. Neodvisnost prinaša mir, stabilnost, razvitost in demokratičnost. To nenazadnje kažejo tudi številke, saj je inflacija leta 2006 v Črni gori znašala 2% v Srbiji pa 20%. Črna gora privabi 620 EUR tujih investicij na prebivalca letno²¹, Srbija zgolj 120 EUR. Samo neodvisnost prinaša prosperiteto, razvoj in demokratizacijo – kolonizatorji nikoli ne razvijajo.« Krivokapić tudi poudarja, da je »Črna gora najuspešnejši projekt multi-etnične družbe na Zahodnem Balkanu, ki ima stabilnost in varnost. Srbiji to ni nikoli uspelo doseči. Iz zveze s Srbijo je Črna Gora utrpela samo škodo – nenazadnje je Srbija samo leta 1993 izgubila kar 80% svojega BDP.« Pomemben razlog za samostojnost pa je po njegovem mnenju posledica dejstva, da Črna Gora noče biti »...dedič problemov z genocidom in etničnim čiščenjem v BiH in na Kosovu. Črna gora želi postati makroekonomsko stabilna država, v dobrih odnosih s sosedi, brez teritorialnih aspiracij, s stabilnim in demokratičnim političnim sistemom. Kot taka ima veliko večje možnosti za vstop v evropske integracije, kar je glavni strateški cilj države. Pravzaprav glavni cilj niti ni članstvo kot tako, ampak razvoj in funkcioniranje države v skladu z EU standardi. Ta možnost pa v skupnosti s Srbijo ni nikoli obstajala, saj je bil vedno prisotne problem srbskega radikalizma, ki blokira vsake realne možnosti za približevanje Evropi«²². Po mnenju g. Krivokapića je odločitev med neodvisno Črno goro in nadaljevanju poti s Srbijo pravzaprav odločitev o vrednotah posameznika – »...odločitev za evropsko opcijo na eni strani v primerjavi z odločitvijo za vojno in zaščito vojnih zločincev na drugi strani.«

Tudi Milo Đukanović²³ je podobnega mnenja kot Krivokapić. Po njegovem mnenju se je kriza, ki je kulminirala v t.i. balkanski vojni in spremljajočih grozotah, proces, ki se je začel že v zgodnjih 80. letih. »Takrat se pokaže, da takratna SFRJ nima razvitih političnih institucij, ki bi lahko dale odgovor na vprašanje s katerim se je takrat soočala SFRJ in celotna Vzhodna Evropa. V 80-ih letih so v SFRJ potekali pogovori o potrebnih politično – ekonomskih reformah, ki so bile nujne. Na žalost so bile te razprave jalove, ker SFRJ ni spoznala nujnost prehoda v tržno gospodarstvo in večstrankarski politični sistem. Z izgubo Titove avtoritete pride do institucionalne krize v SFRJ. Istočasno se začne krepiti nacionalizem v posameznih republikah, glavno nevarnost pa je predstavljal veliko-srbski nacionalizem, ki je predstavljal

²¹ 3. mesto v Evropi (opomba: Krivokapić).

²² Da ta Krivokapićeva teza ni napačna, potrjujejo tudi trenutni dogodki v Srbiji, ko kljub jasno izraženi pro-evropski orientaciji velikega dela srbske družbe, Vojslav Koštunica zaradi nacionalistične retorike preprečuje podpis sporazuma med Srbijo in EU. (opomba avtorice)

²³ Predsednik Demokratske stranke socialistov – DPS. Nekdanji predsednik vlade Črne gore v letih od 1991 do 1998 in od 2003 do 2006. Bil je tudi predsednik Črne gore v letih od 1998 do 2002.

grožnjo vsem ostalim republikam. Kot opcija za izhod iz krize se pojavi ideja krepitve federalizma, kar je Srbija pričakovano odbila, to pa je vodilo v proces odcepitve ostalih republik. Najprej sta se odcepili Slovenija in Hrvaška. Nekaj časa je obstajala ideja o Jugoslaviji štirih republik, vendar sta kmalu odšli tudi BiH in Makedonija. Tako je nastala Zvezna Republika Jugoslavija. EU in mednarodna skupnost sta od začetka jugoslovanske krize vlagali napore za ohranitev bivše države – v tem okviru se je v neki točki na pogajalski mizi znašlo celo polnopravno članstvo v EU za nekdanjo SFRJ. Kasneje, ko je postalo jasno, da Jugoslavija ne bo mogla obstati, si je EU prizadevala za razpad države brez vojne. Beograd vseh teh priložnosti ni znal izkoristiti«.

Kljub temu, da je Črna gora ostala v skupnosti s Srbijo še 16 let po razpadu SFRJ pa črnogorsko vztrajanje v zavezništvu s Srbijo ni bilo tako samoumevno. »Tudi Črna gora je imela pozitivno stališče do samostojnosti, a je kasneje Momir Bulatović²⁴ to stališče samovoljno spremenil in sledil politiki Miloševića. Organiziran je bil tudi referendum, ki je z večino glasov podprl, da Črna gora ostane v skupnosti s Srbijo. Kmalu so se pokazale slabosti te zveze v kateri sta bila združena dva neenakovredna subjekta. Šlo je za izjemno centralizirano državo z izrazito dominacijo Srbije. Milošević je težil k centralizaciji oblasti. Črna gora ni mogla računati na enakopravnost v tej zvezi – grozila je popolna marginalizacija Črne gore in njenega naroda v tej državi«.

Tudi na zunanjepolitičnem področju se ZRJ in kasneje SČG ni znašla v ugodni situaciji. »Miloševićeva politika je pripeljala do mednarodnih sankcij proti ZRJ in tako je Črna gora postala talec njegove osvajalske politike, saj je bila prešibka, da bi nanjo lahko vplivala. Milošević je Črno goro potreboval za legitimiteto svoje osvajalske politike, saj je ZRJ predstavljala neposredno naslednico nekdanje SFRJ, kar naj bi prikrilo srbske osvajalske apetite do Hrvaške in BiH.« Po Đukanovićevem prepričanju je bila Črna Gora pravzaprav pod udarom dvakratnih sankcij, saj so jo poleg mednarodnih, zadele tudi srbske sankcije. »Strateški proizvodi so bili v tistih časih balansirani na zvezni ravni. Črna gora je imela pravico do teh virov, kar je bilo pomembno zaradi mednarodnih sankcij, ker je Srbija začela Črni gori onemogočati dostop do pšenice in nafte. Ljudje so takrat spoznali, da ZRJ ne uresničuje črnogorskih interesov – prebujati se je začela zavest o lastni državi. Začel se je proces, ki vrhunec doživi leta 1997, ko pride do krize v vodstvu Črne gore. Bulatović še

²⁴ Nekdanji visok partijski funkcionar in prvi demokratično izvoljen predsednik Črne gore (opomba avtorice).

naprej podpira brezpogojno sledenje politiki Miloševića, medtem ko jaz v tistem trenutku začutim, da je napočil čas za samostojno pot. Dosežena je bila kritična točka podpore za projekt samostojnosti. Bulatović je želel pospešiti ta spor med njim in mano, spor, ki je prerasel v odločitev za samostojnost ali nadaljevanje zveze s Srbijo. Ta konflikt so razrešile predsedniške volitve, kjer sva bila z Bulatovićem neposredna tekmeča. Rezultat volitev je simboliziral odločitev črnogorskega ljudstva za samostojnost, kar se je izkazalo za pravilno potezo tudi kasneje v času NATO bombardiranj Srbije, v katera Črna gora ni bila vključena. Črna gora je kot neke vrste zaščitni ukrep kmalu začela prevzemati zvezne funkcije in jih razvijati samostojno. Tako smo namesto dinarja kot valuto začeli uporabljati nemško marko in kasneje evro, uvedli smo lastno carino in začeli sprejemati lastne zunanje-trgovinske sporazume, sprejeli lasten sistem davkov in začeli vzpostavljati samostojen varnostni sistem. Tako je bila leta 2000, ko je prišlo do menjave oblasti v Srbiji, Črna gora *de facto* suverena.«

Kot že kar nekajkrat v črnogorski zgodovini je tudi tokrat na prihodnost Črne gore močno vplivala mednarodna skupnost. »Ob nastopu demokratične oblasti v Srbiji je imela Črna gora dve možnosti – z vero v demokratično Srbijo začeti s ponovnim procesom izgradnje skupne države, ali pa vztrajati na poti v samostojnost. Kljub temu, da je EU ponovno vztrajala na ohranjanju državne zveze med Srbijo in Črno goro, pa smo se v takratnem političnem vrhu odločili za samostojno in neodvisno državo, saj smo bili (in smo še) prepričani, da bo za obe akterki najkoristneje da delujeta ločeno, vsaka zase. Ker pa je bil srbski režim, ki je nasledil Miloševića, krhek, je EU vztrajala, da s samostojnostjo ne gre hiteti. Tako sva se s Javierjem Solano dogovorila, da z izvedbo referendumoma za neodvisnost počakamo tri leta. Nastala je država SČG, ki pa se je izkazala za izjemno neučinkovito tvorbo. Kljub temu, da je bil tak razplet v največji meri posledica želja predstavnikov EU pa se je izkazalo, da takšna država težko postane partner Unije saj nima ustreznih institucij za sodelovanje z EU. SČG je tako z vidika približevanja EU ves čas svojega obstoja stala na mestu. Kljub temu pa je to dodatno triletno obdobje pripomoglo k emancipaciji črnogorske družbe, da je dojela potrebo po neodvisnosti in lastno pogojeni prihodnosti. 15 let izkušenj z neenakopravnostjo in vse večje izgubljanje identitete Črne gore sta bila poglavitna elementa spodbude, da so ljudje na referendumu 2006 podprli samostojno in neodvisno Črno goro«. Tako lahko potrdimo hipotezo, da je Črna gora skozi zgodovino ves čas kazala aspiracije po samostojnosti. V času prisilne »združitve s Srbijo po prvi svetovni vojni je proces »sprejetja« tega izvršenega dejstva s strani črnogorske družbe trajal več kot desetletje in se ni nikoli popolnoma usidral v družbi. V obdobju SFRJ je Črna gora tako kot druge republike in avtonomne pokrajine imela

lastno ustavo in je v »projektu bratstva in enotnosti« sodelovala kot enakovredna partnerica, ki ima tudi na zvezni ravni ustavno zajamčeno pravico do samoodločbe«. V obdobju po razpadu nekdanje skupne države je Črna gora sicer najprej vztrajala v skupnosti s Srbijo, vendar je kmalu po tem, ko je postalo jasno, da ta odnos ni enakopraven, niti ni v skladu z interesi Črne gore, zopet začela obujati idejo o samostojnosti, ki jo je z uspešno izvedenim referendumom leta 2006 tudi realizirala. Hipoteza, da je Črna gora skozi celotno svojo zgodovino težila k samostojnosti, torej drži.

Vse težji mednarodni in ekonomski položaj Srbije (in posledično Črne gore) pa je pripeljal do oživitve močnih teženj po črnogorski samostojnosti. Referendum iz leta 2006 je tako Črno goro pripeljal v družbo samostojnih držav leta 2007, ko je Črna gora po 80-ih letih ponovno vstopila v mednarodno skupnost kot njena polnopravna članica. Republika, ki je poleg Srbije edina imela lastno mednarodnopravno subjektiviteto pred združitvijo v Kraljevino SHS in kasneje SFRJ, je torej kot zadnja od nekdanjih jugoslovanskih republik postala samostojna država.

Črna gora se danes sooča z mnogimi izzivi, ki so skupni državam oziroma družbam, tranzicije. Kljub temu, da v primeru Črne gore težko govorimo o pomanjkanju politične, kulturne ali zgodovinske dediščine, pa dandanes vodenje in upravljanje neke družbe ni enostaven proces.

Črna gora se je odločila za samostojno in demokratično pot, kar je razvidno tudi iz njene ustave. Na podlagi opravljenih analiz črnogorske državne ureditve lahko zaključimo, da ima vse nastavke moderne demokratične države, ki spoštuje vladavino prava. Kot vsaka od novonastalih držav nekdanjega realnega ali samoupravnega socializma se tudi Črna gora sooča s problemi, ki so povezani s privatizacijo nekdanje družbene lastnine, s t.i. »tajkunstvom«, pojavom organiziranega kriminala ipd. Črnogorska samostojnost obstaja premalo časa, da bi lahko danes sklepali o uspešnosti tranzicijskih procesov in o prihodnosti demokratičnih institucij, ki jih črnogorskemu narodu prinaša njegova ustava.

Zaključimo lahko, da je pravno-normativni okvir institucionalne ureditve Črne gore ustrezen in zadosten za prehod v neko moderno demokratično družbo. Zagotovitev trajnosti, stabilnosti in neodvisnosti teh institucij pa je naslednji izziv, s katerim se bo morala spopasti črnogorska družba. V neposredni soseščini Črne gore (Srbija) smo lahko bili priča težavnosti procesa

izgradnje te stabilnosti in moči demokratičnih institucij. Nova ustava samostojne in neodvisne Črne gore je prvi korak na tej poti, kajti naslednje korake bo treba še narediti. Odločnost Črne gore za približevanje in vključevanje v evropske integracije je neka garancija, da se bodo ti procesi tudi v resnici odvijali, vendar lahko stagnacija in počivanje na lovorikah hitro privedejo do zlorab in uzurpacij povsem legitimnih vzvodov oblasti.

Črni gori je uspelo vzpostaviti (na formalno-pravni ravni) moderen politični sistem, ki izpolnjuje standarde sodobne parlamentarne demokracije. Odprto pa ostaja vprašanje, kaj bo črnogorska družba s tem sistemom storila. Ali bo znala ohraniti njegovo integriteto in legitimiteto, ali bo dopustila organiziranim »tajkunskim« skupinam, da novonastale državne institucije izrabijo kot sredstvo realiziranja lastnih interesov? To so vprašanja in izzivi s katerimi se bo morala črnogorska družba soočiti v bližnji prihodnosti, ki bo tudi prinesla odgovore na zgoraj zastavljena vprašanja.

8. VIRI IN LITERATURA

SEKUNDARNA LITERATURA

1. Andrijašević, Živko M. in Šerbo Rastoder (2006): *Istorija Crne Gore*. Podgorica: Centar za izseljenike.
2. Beetham, David (1994): *Definig and Measuring Democracy*. London: SAGE publications.
3. Brezovšek, Marjan, ur. (1997): *Demokracija – vladanje in uprava v Sloveniji*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
4. Brezovšek, Marjan, ur. (1996): *Slovenski parlament – izkušnje in perspektive*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
5. Dahl, Robert A. (1989): *Democracy and its Critics*. New Haven, London: Yale University Press.
6. Dahl, Robert A. (1997): *Uvod v teorijo demokracije*. Ljubljana: Krtina.
7. Della Porta, Donatela (2003): *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Založba Sophia.
8. Grad, Franc (2000): *Parlament in vlada*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
9. Hamilton, Aleksander (2003): *The Federalist papers*. New York: Signet Classic.
10. Krajnc, Stane in Berni Strmčnik, ur. (1991): *Parlamentarizem: dileme in perspektive*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
11. *Leksikon Cankarjeve založbe 1988*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
12. Lešnik, Avgust (2000): *Od despotizma k demokraciji*. Ljubljana: Modrijan.

13. Lijphart, Arend (1999): *Patterns of democracy: government forms and performance in thirty-six countries*. New Haven: Yale University Press.
14. Musić, Jasmin (2001): *Črna gora v prvi balkanski vojni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
15. Pitamic, Leonid (1996): *Država*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
16. Rossos, Andrew (1992): *Rusija i Balkan*. Zagreb: Globus.
17. Sruk, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Maribor: Založba obzorja.
18. Thorley, John (1998): *Atenska demokracija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
19. Tomšič, Matevž (2002): *Politična stabilnost v novih demokracijah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
20. Šuković, Mijat (2006): *Novovjekovna država Crna Gora: Stvaranje, razvoj i iskušnja*. Zagreb: Vijeće crnogorske nacionalne manjine grada Zagreba.
21. Zajc, Drago (2004): *Razvoj parlamentarizma*. Ljubljana: FDV.
22. Đukanović, Dragan (2006): *Politički sistemi država na tlu nekadašnje Jugoslavije*. Beograd: Fakultet političkih nauka.

PRIMARNA LITERATURA

Deklaracija neodvisne republike Črne gore, sprejeta dne 3. junija 2006. Dostopna na http://www.skupstina.cg.yu/files/downloads/Deklaracija%20o%20progla_enju%20nezavisnosti%20RCG.doc (15. februar 2008).

Ustava Črne gore, sprejeta dne 19. oktobra 2007 v Podgorici, v veljavi od dne 22. oktobra 2007. Dostopna na <http://www.skupstina.cg.yu/files/downloads/Ustav%20CG.doc> (15. februar 2008).

Ustava republike Črne gore, sprejeta dne 12. oktobra 1992 v Podgorici. Dostopna na <http://www.montenet.org/law/ustav.htm> (15. februar 2008).